

Kolozs megye – történelmi szeletek

IOAN-AUREL POP

A MAI KOLOZS megye, mely a történelmi (vajdaságok ideje-béli) Erdély északnyugati részén fekszik, egy hozzávetőleg új területi-adminisztratív egység (1968-ban alapították), így nem beszélhetünk egy elkülöníthető fejlődéshagyományról a mai földrajzi határokon belül. Az aktuális megyének különböző közigazgatási formáit különböztetjük meg a múltban. Ezeknek mindegyike csak részben egyezett területileg a mostani megye határaival. Így több saját személyiséggel rendelkező történelmi régió is kimagaslik megyén belül: Kolozsvár és környéke, illetve Torda, Szamosújvár, Dés és Bánffyhungad.

Bizonyított tény, hogy ezeken a területeken már emberemlékezet előtti időkben is laktak emberek. Több mint 1 400 történelmi emlékmű és védett régészeti lelőhely tanúskodik erről. Néhány lelet a régi kőkorszakból (paleolitikum) származik. Ide tartoznak a kiskapusi kőeszközök, vagy akár a Kolozsvár területén felfedezett egyes leletek is, amelyek több mint százezer évesek. A neolitikumból, illetve az újkőkorból (kb. i.e. 7000-3700) származó leletek sokasága mintegy 60 helység területén helyezkedik el, köztük külön említendő a Bácsstorok (Románia területén itt fedték fel a neolitikum legrégébbi korszakából való anyagokat), a Tordai Hasadék (itt olyan tárgyakat fedtek fel, amelyekről egy egész kultúrát neveztek a neolitikum közepe táján) és Nagyiklód (ahol az egyik legnagyobb temető található a kései neolitikumból). A bronzkorszakbeli (i.e. 3700-1200) leletek megközelítőleg 90 helység területéről ástak elő Kolozs megye területén és legtöbbször a Segesvár-Wietenberg kultúrába sorolható. A koppándi tanúbizonyságok a legjellegzetesebbek.

Számtalan maradványunk van az első vaskorszakból (Hallstatt), a legfontosabbak közé sorolandóak a szamosfalvi és bánffyhungyadi nagy, erődítményekkel ellátott települések. 1000 után a trákok hatalmas etnikai csoportjából északon fokozatosan kiválnak, a géták és a dákok, akiket számos szakértő géta-dákokként emleget, a két csoport anyagi és lelki közösségének köszönhetően. Erdélyben a dákok voltak jelen. A dákok korszaka jól kimutatható a megye területén, annak minden fejlődési szakaszában. A felfedezett nyomok jellegzetes

dák eszköztárat felsorakoztató lakások. Az eszközök zömét égetett agyagból készült díszedények teszik ki, illetve a kézműves dákok készült nagyobb-nagyobb edények (vizes kannák). A Kisszamos partján fekvő település, a mai Kolozsvár, vagyis *Napuca*, melyet Ptolemaiosz, a geográfus említ (i. sz. II. sz.), rendkívül fejlett volt, így „Dácia [egyik] legfényesebb városaként” tartották számon. Torda helyén (*Potaissa*, *Potavissa*) is egy dákok települést igazoltak, Kolozs és Dezmér helyén pedig két kisebb települést jeleztek. A vas-korszak második szakaszában (Latène) a dákok népesség jelenléte mellett az archeológiai kutatások a kelták jelenlétét is kimutatták, az apahidai és dezméri temetkezési helyek leleteinek segítségével. A sírboltokból jellegzetes tárgyak kerültek elő: bronz karperecek, különféle lószerszámok, de tipikus dákok tárgyak is. Ez a tény a két nép együtt élésének folyamatát ábrázolja, mely a kelták beolvasztásával végződött. A megye területén fontos szkíta leleteket is felfedtek.

A második dákok-római háború (105-106) következtében a rómaiak elfoglalták Erdélyt. Ez teljesen megváltoztatta a vidék fejlődési feltételeit. 106 után a megye területe Dácia, a római tartomány részévé vált. A római civilizáció behatolása nem áll meg Napocánál, Potaissánál, vagy a kasztrumoknál (telep). A vidéki területeken – Kajántó, Csomafája, Apahida, Mezőszopor – is felbukkan az úgynevezett *villae rusticae* (udvarház-gazdaság jellege van). A kisbácsi, szucsági, mészkei és hidasi kőbányákból az építkezéshez és az emlékművek faragásához kifejtett kő, az Aranyos partjain mosott arany, dési, széki és kolozsi sóbányából bányászott só illetve a számos agyagbánya egy gazdag térségről árulkodik, mely elősegítette a mesterségek gyors fejlődését, elsősorban a nagy városközpontokban. Napoca és Potaissa városában a régészek által igazolt kőműves és fazekasműhelyek működtek, melyek nem csupán a város belső szükségleteit látták el, hanem a tartomány jelentős területének szükségleteit is. A két várost, melyet a rómaiak névvel együtt vettek át a dákoktól hamarosan *municipia* és *coloniae* rangra emelték.

107 és 109 között épült az az út, amely összekötötte az orsovai (Dierna) Duna völgyet a Zilah megyei Mojgrad-dal (Porolissum), átszelte Ulpia Traianát (ma Sarmisegetusa), Apu-

lumot (Gyulafehérvár), Potaissát és Napocát. Még ma is láthatók az út némely nyomai. Később (123-124), Erdély északi részének Dacia Superior-ból való lecsatolásával megalapítják Dacia Porolissensis tartományt. Napoca városát *municipium*-má avatják és az új tartomány székhelyévé. A szamosújvári római kasztrumban talált katonai diploma, melyet Hadriánusz császár állított ki 133 július 2-án, említi először Dacia Porolissensis-t. A tartomány északi oldalának védelmezésére római szokás szerint limes-eket, vagyis földhányásokat emeltek. 156-157-ben erősítik meg a Szamos menti dák limeseket, melyek a szabad dákok támadásainak voltak kitéve. Szintén a védelmi okokból telepítették Potaissába (167-169) az V. Macedón légiót, melyet Keletről hoztak ide, és amely a római Dácia északi határait erősítette. A szamosújvári, alsókosályi, gyalui és sebesvári kasztrumokba is katonai egységeket, lovas- és gyalogos segédalakulatokat szállásoltak be.

Commodus (180-192) uralma alatt, Napocát *coloniá*vá avatják – ez volt a legmagasabb rang, melyet egy Római Birodalombeli település kaphatott, és a ranggal együtt a város lakói egyenjogot élveztek a római polgárokkal. Ugyanez történt Potaissával is, melyet Septimius Severus (193-211) uralma alatt avattak *coloniá*vá. Az utódja, Caracalla császár (211-217) Dáciába látogatott, mely alkalommal helyreállítják az alsókosályi kasztrumot.

Valamikor 271 és 274 között, valószínűleg több év letelte alatt visszavonul a római katonaság, közigazgatóság és egy Dácia lakosságának egy része. A mintegy 170 évnnyi római fennhatóság alatt, az „egész római világból” (*ex toto Orbe romano*) érkezett számos latin nyelvű telepes anyagi és szellemi kultúrája összefonódott a számban sokkal kisebb őshonos lakosság életmódjával majd végül előtérbe került. Ez vezetett a tartomány mély és visszafordíthatatlan elrómaiásodásához. A latin nyelv kényszerű bevezetése és a római civilizáció elsajátítása, illetve ezek következményei a római korszak legmarkánsabb jelenségei.

Aurelianus Dáciából való visszavonulása után, Kolozs megye területén, akárcsak a volt római Dácia egész területén, egy teljesen rómaiásított latin nyelvű népesség maradt, a román nép etnikai gyökerei. A Kolozsváron, Tordán, Désen, Gyalun és Széken felfedett régészeti leletek tisztán jelzik az ősi jelenlétet a IV.-VI. században. Az itt talált kerámia technikájában és díszítési rendszerében kimutatható a római tartomány öröksége. A mezőszopori régészeti leletek (III.-IV.) a szabad dákok észak-Erdélybe való behatolásáról tanúskodnak, a potaissai, napocai és szamosújvári stb, ókeresztény (IV. sz.) tárgyak pedig a kereszténység bevezetését bizonyítja a dák-római népesség sorában. A IV. sz.-dal kezdődően bizonyított a vándor népek jelenléte is a régebb római fennhatóság alatt levő terület északi részein. Ezzel magyarázható az Apahidán felfedett germán (osztrogót vagy gepida) V. sz.-i temetkezési hely, mely egyike Európa legfontosabb eddig felfedett régi germán kincseinek. Az egyik itt elhantolt vezetőt Omharusnak hívták. Az V.-VI. sz.-i cegei és mezőszopori régészeti leletek az őshonos lakosság jelenléte

mellett tanúskodnak az Aureliánus visszavonulását követő időszakban. A vándornépek közül, Kolozs megye területén is a szlávok voltak a legnagyobb hatással. A kárpátokba való tömeges behatolásukat a szamosfalvi régészeti leletek (VII. sz.) is bizonyítják Kolozsvár környékén.

Anonymus, a *Gesta Hungarorum* írója szerint, Erdély északi részén, a 900-as évek táján létezett egy független román-szláv fejedelemség (az uralkodót itt *dominus* címmel illették), melyet egy Gelou (*Gelou quidam Blachus*) nevű román vezetett. Új keletű kutatások kimutatták, hogy ez a politikai alakulat (a fejedelemség terminus rokon a vajdaság terminussal) magába foglalt a mai Kolozs megye szívéét és a mai Szilágy megye keleti részét. Gelou székhelyül szolgáló vára a „Szamos folyó mellett” volt – így szól a krónika – vagyis valahol a Kis-Szamos völgye mentén, lehet a mostani Gyalu környékén vagy éppen Napocán. A X. sz. Kezdetén Gelou országát egy magyar csapat hódítja meg, Anonymus krónikája szerint Töhötömmel (Tuhutum, Tétény), Horka apjával az élen. A magyar hódítók politikai központjukat Gyalu és az ókori Napoca romjainak környékére teszik. Az utóbbiak közelében két fontos temetőt fedeztek fel, melyek a magyar hódítás korszakából valók. A IX.-X. sz.-ban épültek és működtek a fából és földből emelt kolozsmonostori, várfalvai, kozárvári és dobokai várak, melyek később a Magyar Királyság által meghódított Erdélyben, Kolozs, Doboka, Torda és Szolnok vármegye központjaivá váltak. Gelou (Gyalu) románok és szlávok lakta fejedelemségében volt hadsereg is, de a katonák csak íjjal és nyíllal voltak felfegyverkezve. A magyar kémek a hódítás előtt jelentették uralkodóiknak, hogy a fejedelemség lakossága ugyan szegény, de az ország maga gazdag sóban és aranyban is, amely ott csillámlik a folyók homokjában. A Transilvániával rokon, archaikus „Ultrasilvana Ország” (vagyis „az erdőn túli ország”) nevet is ebben a periódusban kapta, amikor Töhötöm csapatai a Meszes-kapu menti méhesek környékén voltak és épp készültek átkelni az erdőn megszállni Gelou országát. A krónika említi még egy fontos eseményt, mely Gelou vesztesége és elesése után történt: „látván uruk elestét” a román és szláv lakosok „jószántukból kezét fogtak” az ellenséggel és Töhötömet választották urukul. Esküvel is megerősítették ígéretüket egy *Esculeu* nevű – ma Esküllő (Kolozs megye) – helységben. Ezzel a tettel elismerték a fegyverrel bevett és leigázott régi román-szláv lakosság jogait és kiváltságait.

1002-1003 körül győzi le I. István, Magyarország királya, az erdélyi uralkodót, II. Gyulát, Töhötöm utódát. Erdélyt – pontosabban a későbbi vajdaság nyugati részét – formálisan beiktatják a Magyar Királyság politikai rendszerébe. Erdély tulajdonképpen, katonai és intézményes meghódítása fokozatosan történik meg, a XI. sz. második fele után. A legrégebbi ismert magyar okirat, mely Erdély történelmét érinti (1075-el kapcsolatosan) a tordai sóvámról tesz említést. A nyugatról behozott politikai és társadalmi-gazdasági intézményeken kívül, az országban elterjed a latin rítusú (később katolikusként ismert) egyházi élet rendje is. A hagyomány

szerint a kolozsmonostori Benedek-rendi apátság alapítója I. László, magyar király (1077–1095) volt. Az apátságot a középkori Erdély egyik legfontosabb egyházi intézményeként tartják számon. A fent említett katolikus monostor évszázadokig vita tárgya volt és hatalmas vagyoni konfliktusban volt az erdélyi püspökséggel. Ez a katolikus egyházmegye, melynek valószínűleg bizánci előlete volt, fokozatosan alapult a XI.–XIII. sz. során és a legfrissebb kutatásoknak megfelelően eleinte nem Gyulafehérváron volt a székhelye. Első vándorközpontjai Erdély északi részén helyezkedtek el, Kolozsvár–Szászfenes–Gyalu környékén, ebben a régióban voltak a püspökség legfontosabb birtokai is egészen a XIV. sz.-ig. Minden bizonnyal nem véletlen egybeesés az sem, hogy Kolozsvár főtemplomának védőszentje Szt. Mihály volt, akárcsak a gyulafehérvári püspöki katedrálisnak.

A Geloutól átvett területen az élet még hosszú ideig a régi kerékvágásban folyt, főleg mivel az újonnan érkezettek kevesen voltak és nem rendelkeztek egy felsőbbrendű civilizációs modellel. Épp ezért az első, a magyarok által bevezetett közigazgatási szervezeti formák alig a XII. sz.-ban igazolhatók, a Magyar Királyság megszilárdulása és a régió tényleges meghódítása után. Így Doboka vármegye első okiratos említése 1164-ből származik, míg Kolozs megyéé 1177-ből. 1213-ban említik Kolozs várát (*castrum Clus*), mely valószínűleg egy régi római név, amely a latin *clausus*-ból (*clusa* és *clus* válatzatokkal) származik, mely zárt, szoros dombok közti helyet jelöl. A nevet majdan a régi római és román nép adta. Mellsőleg említésre méltó, hogy a Torda és Kolozs nevek első igazolt írásos formái, annak ellenére, hogy kancelláriai latinnal jegyeztettek, azonosak, vagy majdnem azonosak a szóban forgó helységnevek román fonetikus alakjaival. 1214-ben említik okiratban Dést, mely a mai Kolozs megyével nagy részben egyező Belső-Szolnok vármegye (a későbbi Szamos vármegye) fővárosa volt.

1241-ben komolyan felborult a vidék lakosainak élete, amikor betörték a tatárok. Magyarország szíve felé haladtában, Kadán mongol hadvezér seregei beveszik április 11-én Kolozsmonostor várát és lekasabolják az ott meghúzódó lakosságot. A fejedelemség lakosságának átlag 10–15%-a elpusztult, vagy rabságba került. Rogerius barát, *Carmen Miserabile* (Sirató ének) c. munkájában azt állítja, hogy „az erdő mellett volt egy falu, melyet a nép nyelvén Magyarfrátának hívtak, és itt, négy mérföldre az erdőtől egy gyönyörűséges magasságú hegy emelkedett a magasba”, ahová „férfiak és asszonyok sokasága” menekült. Minden bizonnyal az azonos nevű Kolozs megyei faluról volt szó. Az invázió után számos védelmi és megelőzési műveletet hajtottak végre és erős kőerődítményeket építettek. A XIII. sz. második felében emelik fel a középkori Kolozsvár első várfallal bekerített övezetét, mely kb. 7 ha-t foglalt magába és később Óvár néven vált ismertté. Sokkal később 1405-ben Luxemburgi Zsigmond király (1387–1437) parancsára, kiterjesztik a várfalat, mely a XV. sz. során fokozatosan, egymást követő beavatkozásokkal igényelve végül 45 hektárt ölelt körül. Visszatérve a XIII. sz.-hoz

szeretnők megemlíteni, hogy ekkorra teszik Torda vármegye – melynek területe nagy részben a mai Kolozs megye területén feküdt – első hivatalos említését (1256), akárcsak a Szamos-Újvár városét (1291), melyet a helybéliek csak Újvárként emlegettek. 1332-ben említik először Bánffyhunyadiot is.

Területileg változó közigazgatási fejlődése volt, a rajta áthaladó korszakoknak megfelelően, így Kolozs megye középkori társadalmi a román-szláv fejedelemség/vajdaság régi struktúrájára épült, melyhez utóbb társultak a nyugati jellegű civilizációs modellek, melyeket a magyar királyság vezetett be: a királyi várak szerveződése (mely ráépült a régebbi várak szerveződésére), a megyék és a katolikus kolostorok szerveződése és később Kolozsvár, Dés, Torda városainak illetve a sófejtő és bányászvárak (Désakna, Szék, Kolozs, Torda, Torockó) szervezési formái – ahol románok, magyarok, vendég németek és más nemzetiségek együtt éltek és dolgoztak.

Kolozsvár, Torda és Dés városainak jóléte – mely a mestersegek változatosságának és sokaságának illetve a helyi kereskedelemnek köszönhető, mely számos kereskedőt és kézművest vonzott a vásárokból – városi aspektusokban is tükröződött: radiális-koncentrikus utak és kisutcák, közintézmények (polgármesteri hivatalok, iskolák, céhek székhelyei), gótikus és reneszánsz emlékművek (templomok, szobrok). Egyes városokat, mint láttuk védő- és óvófalakkal kerítettek be (Kolozsvár). Míg az urbánus és kvázi urbánus lakosság – főleg a városközpontokban élők – zöme német volt és részben magyar (a románok csupán a perifériákon és az elővárosi falvakban telepedtek le), a vidéki világ nagy része román volt helyi feudális viszonyokkal, jellegzetes római-bizánci gyökerekkel és szláv-bizánci befolyással. A régi helyi vezetők, teljes és részleges falu tulajdonosok – kenézek/városbírók és vajdák/ hercegek – nagy része a királyság nevében előjogot élvező új nemes urak alattvalóivá válnak.

A XIII.–XIV. sz. fordulóján a sok német lakost („vendégek”) számláló Kolozsvár fontos növekedésnek indult. Fontos szerepet játszott Torda is, ahol az erdélyi nemesség tartotta gyűléseit, melyeket a vajda elnökölt. Kolozsvár történelmében fontos pillanat 1316 augusztus 19-e, amikor Anjou Károly Róbert király királyi várossá (*civitas regia*) avatta a települést. Nem sokkal később, 1323-ban alapítják az első kolozsvári pénzverdét, a Károly Róbert által beiktatott pénzreform következményeként. Bár a kolozsvári Szt. Mihály templom építését a XV. sz.-ban fejezték be, a kőépitményről már 1349-ben készült lejegyzés, feltételezhetően az első. Ennek a csarnok típusú, gótikus templomnak a megépítése – mely nemcsak a város de egész Erdély jelképe – több művészi kézműves műhely megalapítását és fejlődését feltételezte, mely értékes művészeket vonzott a városba. 1373-ban, IV. Károly császár parancsára, Nicolaus fiai, Márton és György, a két kolozsvári német szobrász, megalkotja Szt. György bronz szobrát, melyet a prágai Szt. Vitus-dóm terén helyeznek el. Ennek a szobornak egy késői másolata áll manapság a volt Ferences-rendi kolostor (mostani református templom) előtt Kolozsváron. Bár a két szobrászművész alkotásainak nagy része elveszett

az idők folyamán, művészetük meghaladja a kolozsvári és erdélyi gótikus művészet nivóját, érdemben összehasonlítható és összemérhető az akkori európai művészettel. Egy másik német művész, Kolozsvári Tamás, az alkotója az 1427-ben festett, a keresztre feszítést ábrázoló szárnyasoltárnak, melyet az esztergomi Keresztény Múzeum őriz napjainkban. A szárnyasoltár táblái Krisztus kínszenvedését jelenítik meg, a középkori erdélyi művészet legmagasabb szintjén.

A XV. és XVI. században Kolozs megye területe hatalmas társadalmi megmozdulások színhelye volt. Észak-Erdély román és magyar lakosainak 1437-1438-ban zajló nagy felkelése (A bábolnai felkelés) javarészt a mai Kolozs megye területén ment végbe. A „magyar és román lakosok közössége” és a nemesség között kötött két fontos egyezséget, 1437-ben, szokás szerint a kolozsmonostori konventben törvényesítették, Erdély északi felének akkori hiteleshelyén. A parasztek azon próbálkozása, hogy „állampolgári” (királyságbeli) jogukat elismertessék, mint régen, illetve hogy egy kiváltságos csoportot hozhassanak létre (egy gyűlést, egy közösséget, azaz *universitas*-t) a kor céhmodellje szerint, mint azt nemrég kimutatták, egy régebbi epizódból származtatható, éspedig a 900 körül véghezvitt esküvői hűségesküvből, és „jogadásból”, amikor két egyenlő és szabad közösség megegyezett jogaik tiszteletben tartásával kapcsolatosan. A 900-as és 1437-es események megközelítőleg ugyanazon a területen zajlottak. A parasztlázadás következményei Kolozsvárt sem kerültek el. 1438-ban a Bábolnai Felkeléssel való társulása miatt elveszíti városi kiváltságainak egy részét, melyeket csak később, Hunyadi János idejében kap vissza. A Hunyadiak családjának történelme is mélyen kötődik ezekhez a helyekhez. 1443 február 23- vagy 24-én születik Corvin Mátyás, Szilágyi Erzsébet és Hunyadi János fia. Mátyás király 1458 és 1490 között uralkodott Magyarországon. Mátyás szülőháza, bár sok változáson ment keresztül, tisztán őrzi a Reneszánsz jegyeit és a mai napig is áll, és *Mátyás-házként* ismeretes. Corvin Mátyás uralkodása alatt vigyázott szülővárosára, annak lakosaira és jellegzetes intézményeire. Mátyás király halála után, az ország és Erdély békéjét számos esemény kavarta fel. Köztük feltétlenül említendő a XVI. sz. elején végbemenő újabb hatalmas parasztlázadás, mely időnként egészen sötétre fordult. 1514-ben a parasztokat Budára hívták, a törökök ellen vívott keresztes háborúba, de egy váratlan fordulat révén, a kereszt nevében vívott háború társadalmi felkeléssé változott, melyet Dózsa György, nemesi rangra emelt székely paraszt vezetett. A kolozsvári és dési szegény városlakók is részt vettek a lázadásban. De ezzel nem ért véget ezen vidék lakosainak az 1514-es felkelésben való részvétele: a paraszthadak egy részét már Kolozsvár közelében legyőzik a nemesi seregek, Mészáros Lőrincet, a lázadás egyik fővezérét pedig a város főterén húzzák karóba.

A XV.-XVI. század folyamán Erdély, de főleg Kolozsvár környéke komolyan tartja a kapcsolatot a kárpáton túli román országokkal is. Nem csak politikai és gazdasági kapcsolatokról beszélhetünk, hanem szellemiről is. Mint tudjuk, az erdélyi románokat – akik mindaddig külön csoportosulásként vettek részt Erdély politikai életében a XIII. és XIV. sz.-ban –

1366 után kezdték fokozatosan kizárni a gyűlésekről, vagyis azokból a kiváltságos csoportosulásokból, melyeknek hatalom volt a kezükben. A fő ok az ortodox valláshoz való tartozásuk volt, melyet szakadár vallásnak tartottak és sokszor az eretnekséggel társítottak. A magyar katolikus állam komolyan vette az „apostoli királyság” szerepet és felkarolta a feladatot, miszerint minden eszközzel a „szakadárak, eretnekek és pogányok” ellen kell harcolnia, így már Erdélyben is képtelen volt hivatalosan elfogadni egy nem katolikus etnikai csoportot. Így a románok – egy olyan nép, melyet fegyverrel győztek le és hódítottak meg, és egy ideig a hódító urakkal egyenlőként tartottak számon – egy alacsonyabb fokra kerültek. Ennek egyik jele „szakadár” egyházuk semmibevétele volt, mely a klérus és a rangsor működésével kapcsolatos tiltásokban valósult meg illetve új kultuszintézmények építésének betiltásában. Ennek ellenére az erdélyi románok keleti egyháza, nem hivatalos közegben továbbra is működött. Kolozsvár környékén ennek az egyháznak volt néhány felsőbb rendű központja is, melyeket a moldvai egyház és moldvai világi személyek támogattak. Így 1488-ban említést tesznek egy ortodox érsekről, feleki Daniil-ról, 1498-ban pedig már igazolt tény a feleki érseki templom létezése. A XV. sz. második felében, valószínűleg Ștefan cel Mare moldvai segítségével, felépül a templom, mely Erdőfelek főszékesegyháza, érseki katedrális lesz. 1497 decemberében Moldvai Izsák kincstárnok egy ezüsstel veretett szláv evangéliumos könyvecskét készített a feleki érseki templom részére. Az ezüstkötésbe valóságos feliratot vésett. Mint tudjuk, Ștefan cel Mare hűbértokokat kapott a magyar királytól Erdélyben. Ezek Csicsó és Küküllővár vidékei voltak mintegy 80 faluval. Ezekből az előbbi volt a legnagyobb és sok Kolozsvár környéki falvat is magába foglalt.

Egy másik moldvai herceg neve is kötődik Erdélyhez, méghozzá a Petru Rareșé, Ștefan cel Mare fiáé, aki Zápolya Jánostól, a Földvári nyereség (1527) fejében kapta ajándékba a bálványosváráljai várat (Radnával és Besztercével együttemben). Ezek az adományok társultak a régi örökölt adományokhoz, Csicsóhoz és Küküllővárhoz. Az egyházi élet megfelelő szervezettsége érdekében Petru Rareș a putnai Anastasie püspököt helyezte ki a Ștefan cel Mare által alapított régi révkolostori templomba. Így Anastasie püspök számtalan erdélyi románt oltalma alá vett. Anastasie 1529-ben válik révkolostori püspökké és 1531-ben már meg is említik egy templomi feliratan. Anastasie püspöksége alatt, a révkolostori kolostor, melyhez az előbbi vajdák jóvoltából két falu és egy malom tartozott, Petru Rareș hozzácsatol még négy falvat, és 1530-ban egy új templomot is alapít ezen a helyen.

Grigore Ureche azt állítja arról az Anastasie püspökről, aki 1536-ban „felekinek” mondotta magát, hogy 1538-ban a Csicsóba menekült és trónfosztott Petru Rareș fejedelem elfogását forralta. Zápolya János vagy Ștefan Lăcustă (új fejedelem) kezébe akarta adni Petru Rareșt. Ennek a cselszövésnek az ellenére Anastasie-nek sikerült egészen 1546-ig a püspöki székben maradnia, amikor végül Petru Rareș Tarasie püs-

pököt küldte a helyére. 1550-ben Iliás Rareș azt írja a beszterceieknek, hogy Révkolostorba Gheorghe püspök fog érkezni, akit Szucsáván választottak és emeltek püspökké. Utána Marcu püspök következett Révkolostoron (1557-ben említik). A Reformáció behatolása után és a Moldvai urak Erdélyi birtokainak elvesztése után (1561) a Keleti-Kárpátok menti román állam már nem tudta hasonló kitartással oltalmazni az erdélyi román templomokat. Akárhogy is vesszük számtalan bizonyítéka van annak, hogy a révkolostori püspökök Moldvából jöttek, hogy a moldvai fejedelmek küldték őket, besztercei szász főbíróhoz címzett fejedelmi ajánló levéllel. Az egyházi törvény szabályai szerint avatták őket püspökökké a szucsávai, moldvai érsekek, akiket a konstantinápolyi ökumenikus patriarkátus ruházott fel ezzel a hatalommal.

1537-ben Varlaam havasalföldi érsek Feleki Daniil utódként, ennek testvérét, Petrut avatta püspökké, akinek ajándékkul egy kultusz tárgyat adott, melyre saját neve és Radu Paisie vajda neve volt hímézve, a Világ Alkotásának 7045-ik „évében” (1537, Krisztus születése után). 1538-ban, Petru püspök alatt, Erdőfeleken Ioan volt a pap. 1550-től Ioan pap birtokában volt az egész falu vagyona – a falu mely egykor Daniil püspökhöz tartozott. Valószínűleg Petru püspök adhatta el Ioan-nak a vagyont. 1572-ben Báthory István elismeri az erdélyi és partiumi románok püspökét, Eftimie személyében, de csak Torda, Kolozs, Doboka és Belső Szolnok vármegyékben, majd később Biharban is. 1573-74-ben Eftimie Havasalföldre és Moldvába utazik, ahol Ion-Vodă fejedelem átadja neki Roman püspöki székét (1574). De Eftimie püspöksége rövid életű volt Romanban (Ion-Vodă fejedelem elhalálása miatt), így 1574 június 11-én visszatér Erdélybe, ahol megkapja Révkolostor püspöki székét. Püspöki vezetése alá tartozott Belső Szolnok, Kolozs és Torda vármegye, amelyeknek halála napjáig gondját viselte (1576). A püspöki széket a moldvai Spiridon veszi át, akinek püspöki hatalma kiterjed Kraszna és Közép Szolnok vármegyékre is. Míg néhány hónap erejéig Gyulafehérvár érseki helyettesévé nevezték ki (1585), Spiridon a györgyfalvi Gheorghe papra (aki közben érseki rangra emelkedett) bízta a papoktól begyűjtendő püspöki jövedelmek beszédését. A XVI.-ik században Révkolostoron Ioan Cernea volt a pap, „néhány román templom ortodox püspöke és a révkolostori monostor házfőnöke”. Mihai Viteazul egyik erdélyi segítője volt.

A XVI. század közepén Erdélyben fontos politikai és hitfelekezeti változások mennek végbe, amelyekben Kolozsvár (a környező területekkel együtt) fontos szerepet játszik. 1541 után, amikor a Porta fennhatósága alatt Erdély önálló fejedelemséggé válik, a fejedelem Gyulafehérvárra teszi székhelyét, de a Fejedelemség legfontosabb városa Kolozsvár marad (mintegy 8-10000 lakossal), ahol több mint 80 Diétát (Országgyűlést) tartottak. Mivel a város több pusztítást is elszenvedett a XVI. és XVII. század fordulóján Bethlen Gábor fejedelem segítette ennek újjáépítését, ezáltal új előnyöket biztosítva. 1542-ben összeült Tordán a Diéta, mely az Erdélyi Fejedelemség új politikai és közigazgatási szervezésének alapjául

szolgált. Miután Magyarország felbomlik és Erdély kvázi-önálló fejedelemséggé válik a Reformáció következtében keletkezett új vallási felekezetek szabadabban meg tudnak nyilvánulni. A kolozsvári és Kolozsvári környéki szászok mind áttérnek a lutheránus hitre, nemzetük hitvallását követően. A magyar nemesség rövid lutheránus tapasztalat után elnyomórészt kálvinista hitre tér, az új felekezet központja pedig szintén Kolozsvár marad. Épp ezért a kálvinista hitet még „kolozsvári vallásnak” is nevezik. Itt szerveződik az új unitárius egyház is, mely az összes protestáns felekezet közül a leg-radikálisabb (szentháromság ellenes). Az unitárius vallás követői a mai napig is büszkén vallják, hogy Kolozsvár az unitarianizmus központja a világon. Mindezen változások többekévébékés úton mentek végbe, hiszen az 1543-as Kolozsvári Diétán, ahol kikiáltották a fejedelem megválasztásához való jogot, kikiáltották az erdélyiek vallásszabadságához való jogát is. Az új vallások hamar terjedtek az 1550-ben (a régebbi, brassói és szebeni nyomdák után) alapított kolozsvári nyomdának köszönhetően, melynek létrejöttét a Kolozsvárra települt nagydisznódi, szász eredetű Heltai Gáspár fáradozásai tették lehetővé. Heltai a kálvinizmus hí követője volt. Az unitarianizmus élén egy másik érdekes kolozsvári személyiség állt, Dávid Ferenc, aki szintén német apától származott, és aki élete során négy féle hitvalláshoz tartozott: katolicizmus, lutheranizmus, kálvinizmus és végül unitarianizmus. Hasonló sorsa volt Zsigmond Jánosnak is, Zápolya János és Izabella fiának, akit 1556-ban a moldvai és havasalföldi seregek segítségével helyeznek vissza a fejedelmi trónra Kolozsváron. Ugyanakkor 1557 január 1-én született Kolozsváron Bocskai István is, aki 1604 és 1606 között Erdély fejedelme.

A békés vagy erőszakos vallásos gyötrődések következtében – melyek központja többnyire Kolozsvár és Torda volt – törvényesen elismerték az új protestáns felekezeteket. 1568-ban a Tordai Diéta elismeri az unitarianizmust és hivatalosan kinyilvánítja a négy bevett vallást (recepta religiót): a katolicust, lutheránust, kálvinistát és az unitáriust. Rövidesen szintén a diéta az, ahol betiltanak minden egyéb vallási „újítást”. Így a románok ortodox vallása továbbra is egy „tolerált”, azaz nem hivatalos, „eltúrt” vallás marad az országban „amíg tart a fejedelmek és állampolgárok jóindulata”. Sokat írtak az elismert „három nemzet” (magyar nemesség, szászok, székelyek) és a „négy vallás” rendszeréről. Általában „toleráns” rendszerként említik, melynek majdnem demokratikus vonzatai voltak. Ez az értelmezés teljesen téves, hiszen nem veszi számításba a kor valós tényeit, melyek Európa szerte távol álltak a demokratikus rendszerektől. A XVI. sz.-i erdélyi „tolerancia” rendszer által a régi katolikus elit, vagyis a nemesség, a szászok és székelyek, akik szinte teljes mértékben protestánsokká váltak, valójában saját maguk részére hivatalosították azokat a vallásokat, melyekhez csatlakoztak. Ezáltal a rendszer által, az ország többségének, vagyis az ortodox románoknak, továbbra sem volt hatalmuk, csupán a közterhek egyszerű viselőiként „fogadták el” őket és vallásukat továbbra is alsórendűként és nem hivatalosként tartották számon. Erdély egyetlen

városában sem, tehát Kolozsvár, Torda vagy Dés városában sem építettek ortodox templomot „intra muros”, vagyis a várfalon belüli területen. Sőt mit több, a protestáns láz, aminek köszönhetően erőre kaptak és hivatalossá váltak az új felekezetek (1550-1570-es évek) teljesen tönkretette a katolikus hierarchiát. Elkobozták a katolikus egyház összes földbirtokát, átvették templomaikat, sok helyenként elüldözték a katolikus papokat, vagy megtiltották, hogy misét mondjanak. Ehhez hasonló epizódok Kolozsváron, Tordán, Désen és más környékbeli helységekben is előfordultak.

Csak majdan, a Báthoryak katolikus családjából származó fejedelmek uralkodása alatt sikerült a protestáns lelkesedést kissé csillapítani, de anélkül, hogy ez túl sokat változtatott volna az alaphelyzeten. A fejedelemségben az Ellenreformáció nevében három jezsuita hittérítő akció ment végbe. Ezek közül a legfontosabbik épp Kolozsváron működött. Ennek köszönhetően 1579-1581-ben megalapítják a Kolozsvári Kollégiumot vagy Kolozsvári Katolikus Egyetemet három tanzékkal – teológia, filozófia, jog – Antonio Possevino jezsuita rektor vezetésével. A többi európai egyetemhez hasonlóan, a Kolozsvári Egyetem is, státusának megfelelően a következő három bevett címet osztotta: *baccalaureus*, *magister artium*, *doctor*.

Mihai Viteazul uralkodása alatt (1599-1601), Kolozsvárnak volt rövid ideig egy román bírója, akit a vajda nevezett ki, de a környékbeli pátriciusok rendje és a nemesség nem nyugodott bele ebbe a helyzetbe. 1599 november 2-án a város kapui Mihalcea bán és 1000 lovas katonája előtt nyíltak meg. A diétát, amit eredetileg Kolozsvárra hívtak össze, átköltöztették Gyulafehérvárra, ahol november 3-án a nemesség hűségesküvet tesz Mihainak, a császár helyettesének tekintve őt. Mihai Viteazul rendkívüli pénzádóktól kímélte meg Kolozsvárt. De 1600-ban a kolozsváriak összefogtak a Mihai ellen összeesküvő nemesi körrel. A nemesség nem volt hajlandó részt venni egy másik diétán, amelyet Sebesen hívtak össze, így 1600 szeptember 1-én Tordán gyűléseztek. 1600 szeptember 14-én Aga Lecca kénytelen átengedni a nemeseknek Szamosújvárt és Kővárt. A miriszlói vereség után, Mihai csak úgy léphette át Havasalföld felé a határt, ha hűségesküvet tesz az erdélyi rendek előtt (1600 szeptember 25) és családját hátrahagyja garancia gyanánt (be is zárták őket Gyulában). Míg a fejedelem Prágában próbálta tisztázni helyzetét és a császártól kért segítséget, a bosszúálló nemesek Kolozsvár főterén kivégezték (megkínózták, karóba húzták és élve elégették) kapitányát, Baba Novacot (1601 február 5). Majd karóba húzott testét kitétték a vár falain kívülre a Szabó bátya (Bethlen-bátya) mellé, hogy a varjak lakmározzanak belőle. A magyargoroszlói nyereség után (1601 augusztus 3), augusztus 11-én a fejedelem bejön Kolozsvárra, ahol öt napig a Szamos bal oldalán táborozik. Itt fogadja a bojárok küldöttségét is, akik értesítik arról, hogy visszahelyezték Havasalföld fejedelmévé. Mihai nem tud bosszút állni a kolozsváriakon és a nemességen, akik megölték Baba Novacot, mert Basta György ezredes megakadályozza szándékában, de egy útszéli

keresztet állít fel a Szabó bátyához, ott, ahová kitétték kapitánya holttestét. Augusztus 17-18-án Mihai Viteazul a Torda melletti keresztési mezőn tartózkodott, az következő napon pedig Basta György emberei gyilkolták meg. „És elesett az ő szépséges teste akár a levágott fa, mert nem tudta és nem volt alkalma, gyors kardját vitéz kezébe venni” írja a krónika. Teste ott maradt „Torda mezején”, ahol azután néhány bizalmi ember eltemette. A fejét Turturea pohárnok a Târgoviște melletti Dealu-kolostorba vitte, melyet a fejedelem alapított, és mely a mai napig sírhelye. Halálának helyén, Torda mellett egy „emlékkápolnát” emeltek fel, melyet már a XVII. sz.-ban tönkretettek a helyi hivatalos közegek. Mihai nem törekedett Románia beteljesülésére, mégis román nemzeti szimbólumként emlékeznek rá, amiért a Kereszt és az európai civilizáció nevében harcolt, amiért az erdélyi diszkriminált románok érdekében tett intézkedéseket, és amiért egy pillanatra újból egyesítette azt a három országot, mely a XIX. és XX. században majd megalkotja Romániát. Mint láttuk, karrierje Kolozsvár környékéhez is kötődött.

A XVII. sz.-ban Erdély kül- és belpolitikai téren is protestáns, pontosabban kálvinista fejedelemségként lép fel, melyet kálvinista fejedelmek és az elnyomórészt ugyanolyan vallású elit vezetnek. Ezek közül egyik legfontosabb fejedelem Bethlen Gábor (1616-1629) volt, akit 1613 október 22-én az erdélyi rendek választottak meg a Kolozsvári Diétán. Szintén 1622-ben újítják fel a baráti- és szövetségi szerződést Bethlen Gábor és Radu Mihnea, Havas-alföld vajdája között. Ugyanabban a században, szintén a Kolozsvárt környező vidéken, 1660 május 22-én ment végbe a Gyalui-Szászfenesi ütközet. A törökök legyőzték akkor II. Rákóczi György által vezetett erdélyi seregeket.

A XVII. században a török fennhatóságot Erdélyben a Habsburg uralom váltja fel, mely számos új változást hoz magával. A megye falvai nyugtalan időszakot élnek, amelyet a császári hadak Erdélybe való bejövetele okozott. 1686-ban Scherffenberg ezredes elfoglalja Kolozsvárt és Dést, sok szenvedést és kárt okozván a lakosságnak. Az 1691-ben kiadott Diploma Leopoldinum szentesíti a Habsburg uralmat Erdélyben, elismervén az ország régi rendjét, pontosabban a „három nemzet és négy vallás” rendszerét, úgy ahogy az le volt írva az *Approbatæ Constitutiones*ben (1653) és a *Compilatae Constitutiones*ben (1669). Kolozsvárra egy osztrák helyőrséget telepítenek, a város pedig a kormányzóság székhelyévé válik. Egy szóval, Kolozsvár Erdély politikai fővárosa volt, a Habsburg Birodalom tartományaként. A központosítói tendenciák, és egyes városi előjogok elnyomása Kolozsvár, Torda és Dés lakosainak ellenállására adnak okot. Ezek a megmozdulások a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc részeként foghatók fel (1703-1711). A városok katonai megszállás alá kerülnek (Kolozsváron egy új erődítményt is építenek az új osztrák helyőrség számára), gyűjtogatások és rongálások követik egymást és ezek mellé még nyomasztó adók is társulnak. Mindehhez még hozzá kell adnunk az 1717-es tatár inváziót is, mely egészen Désig jutott. A tatár betörést

pedig a pestis járvány előzte meg 1710-ben. A Kolozs megyei falvak számos pusztításnak vetődnek alá, a török portyázások, a kurucfelkelés és társadalmi konfliktusok stb. következtében.

A XVIII. század második évtizedével kezdődően az élet stabilizálódik, mivel az új osztrák uralom különféle intézkedéseket tesz a rendszer megszervezése és megerősítése érdekében. A XVII. és XVIII. sz. fordulóján Moldvából egy jelentős örmény közösséget telepítenek Szamosújvárra. Közösség tehetséges kereskedőkből és kézművesekből állt, akik egy impozáns barokk stílusú templomot építettek. Ennek a népvándorlásnak a következtében, a helység – melyben egy gyönyörű XVI. századi kastély áll (Martinuzzi kastély) – 1726-ban az Armenopolis nevet kapja és hangsúlyozott fejlődési szakaszba jut. Az osztrák állam egyre gyakrabban beleavatkozik a céhek működésébe, különböző rendeletek hozván. Ezek a rendeletek a közterhek „javítását” célozták, ezt pedig sokan törvényellenesnek és igazságtalannak tartották. A reform gazdasági politikája Mária Terézia (1740-1780) korszakában kezd megnyilvánulni, és különösképpen II. József (1780-1790) uralma alatt, amikor Kolozsvár, Kolozs vármegye része volt (1784), mely magába foglalta egy részét a volt Kolozs-, és Torda vármegyéknek illetve Aranyosszéket. 1786-ban Kolozsvár a körzet központjává válik, magába foglalván a következő volt vármegyéket: Kolozs, Torda, Belső- és Közép Szolnok. Az állam egyre hangsúlyozottabban beavatkozik a közigazgatásba, és főleg Kolozsvár, Dés és Torda megfelelő gazdálkodásába. 1774-1785 között építik a Kolozsvári Bánffy palotát, mely Erdély legrepresentatívabb barokk stílus építménye és melyet Johann E. Blaumann építész tervezett és építtetett.

A XVIII. század Erdélyben a modern nemzetek érvényre jutásának korszaka. A magyar nemesi nemzet – a középkorból származó rend vagy kiváltságos csoportosulás – fokozatosan tágítja sorait a nem nemes magyarokkal és székelyekkel. Továbbra is nemzetnek nevezik magukat, de csak politikai értelemben, mint kiváltságos csoport, mert etnikai szempontból egyre inkább a magyarsághoz tartanak. A románok, akik Erdély lakosságának kétharmadát tették ki, polgári egyenjoguk hiányában egy átfogó nemzet felszabadító mozgalmat indítanak, mely több síkon megy végbe. Nemzeti politikai jogokat remélnek, vagyis az ország többi nemzetével való egyenjogúságot, vagy vallásos úton (a Római Egyházzal való egyesülés révén, mely 1697-1701-ben ment végbe), vagy békés politikai úton (az egész XVIII. század folyamán és a következő század elején újra és újra beadott kérvényezések révén, melyek legfontosabbika a *Supplex Libellus Válahorum* volt, melyet a császárhoz címeztek 1791-ben), vagy társadalmi úton (Horea felkelése 1784-85-ben), vagy kulturális úton (az Erdélyi Iskola felvilágosodás kori mozgalma által).

Mindezen történelmi folyamatoknak Kolozsvár környékén is visszhangja volt. 1784-ben az Erdélyi-Középhegység román lakosai indítják a Horea, Cloșca és Crișan által vezetett felkelést. A felkelés az összes Kolozs és Torda vármegye területén levő faluban elterjedt, mint ahogy azt David Prodan is igen jól bebizonyította az évtizedekkel ezelőtt Kolozsváron meg-

védett doktori dolgozatában. A lázadás leverése után, december 27-én elfogják Horeát a Gyalui Havasokban található Szkoracset erdőségekben.

II. József halála után (1790) visszavonják reformjait és megnő a nemesség politikai életben játszott szerepe. Ennek következtében a fejedelemség két központi intézménye, a Kormányzóság és a Diéta Kolozsvárra kerül. A város fokozatosan nemesi várossá alakul, mely a nemesség erős központjává válik, és ahonnan ellenzéki mozgalom is indul a központi hatalmak ellen, de sajnos a románok követelményeit is érintvén. Így az 1791-es kolozsvári nemesi diéta elutasítja a románok politikai beadványát, a *Supplex Libellus Válahorum*ot, amelyben a román nemzetnek kértek politikai jogokat. A *Supplex*et, a román nemzet alapvető politikai iratát, a kiváltságosak egyöntetű ellenségeskedéssel fogadták, mivel úgy vélték, hogy posztulátumai révén a *Supplex* egy olyan eszköz, mely a fejedelemség politikai rendszerének és „alkotmányának” megbuktatásához vezethet.

A XVIII. századra jellemző, hogy a román közösségek arra törekedtek, hogy státust szerezzenek maguknak a megye városaiban. Kolozsváron, Désen és Tordán a kereskedők és főleg a románok hajlamosak voltak kijátszani a középkori diszkriminatív törvényhozást és jelenlétüket egy magasabb jólét elérésével jelezni. A románok folyamatosan a városok felé vonulnak a kiutasító (ld. 1742, 1791, és 1793 Dés) határozatok és korlátozások ellenére. Annál is inkább, mivel a város környéki falvak szinte mindenhol többére román falvak voltak. A kolozsvári román kereskedők termékei idővel – a Havasalfölddel folytatott kereskedés során – felveszik a versenyt a helyi kézműves termékekkel. 1770-ben a kolozsvári román városi lakosok száma eléri az 500-as létszámot, így 1797-ben építhettek maguknak egy ortodox templomot – természetesen a várfalon kívül az akkori város szélén. 1800 körül egy kibúvó révén egy görög-katolikus templom épül a központi tér közvetlen közelében – a Bob templom (az azonos nevű Bob püspök nevééről). 1799-ben a dési román közösség – a Balázs-falvai Konzisztóriumnak a Kormányzóságnál tett szorgalmazásai következtében – egy görög-katolikus templomot épít, mely a Szamosok találkozásának környékén élő románok érvényesülésének bizonyítéka.

A XVIII. század sikeresen zárul, hisz a románoknak sikerül érvényt szerezniük társadalmi szinten, miután a Horea féle lázadás következtében formálisan felszabadulnak a jobbagyságból, illetve a nemzeti felszabadulás politikai programjának megfogalmazása által, melyet a 1791-ben a *Supplex Libellus Válahorum*ba foglalnak és a kulturális újjászületés által, amelyet az Erdélyi Iskola felvilágosult szelleme hozott, melynek nem egy képviselője a Kolozsvári Akadémiai Líceum diák volt (Gheorghe Șincai, Petru Maior, Gheorghe Lazăr és mások). Ők latinul és magyarul tanultak, arról álmodván, hogy jön majd egy idő, amikor román nyelven is tanulhatnak.

Az 1848-49-es szabadságharc előtti évtizedekben jeles fejlődés észlelhető a megye városaiban a kézművesség terén. Fontos lépések ezek egy modern kapitalista típusú társadalom

felé. A céhek kötelékében történő termelés a megye minden városában párhuzamosan történik a manufaktúraparral. 1806 és 1846 között például Kolozsváron mintegy 20 vállalkozás létezett. Ez a háttér szocialista vonatkozású társadalmi nyugtalanságot okozott, mely elveket a Nyugat-Európából visszatérő diákok terjesztettek el.

Az 1848-49-es szabadságharc társadalmi és nemzeti vonatkozásaival Kolozs megye lakosait is magához ragadta. 1848 március 28-án gyűléseztek Kolozsvár élenjárói és olyan személyiségek is részt vettek a gyűlésen, mint Ioan Buteanu, Florian Micaş, Ion Suciú és Iosif Hodoş. A gyűlésezők egy kérvényt szerkesztettek, melyben a nemzeti igazságot, egyenlőséget és szabadságot követelték. A társadalmi-politikai nyugtalanság Désen, Tordán és Bánffyahunyadon is elterjedt, de legfőképpen Mánya, Alsószőcs, Doboka és Drág falvakban, ahol a román és magyar jobbágyok megtagadják jobbágyi szolgáltatásaikat és fellázadnak a földesurak ellen. A kolozsvári diétán összeült nemesség semmibe vette a balázsfalvi gyűlés politikai posztulátumait és a lakosság többségének akaratára ellenére 1848 májusának végén kikiáltotta Erdély Magyarországgal való „egyesülését”.

A nemesség hozzáállása és a román nemzetpolitikai követelményekkel ellenkező forradalmi magyar kormány politikája illetve a falvak és vezetők megtorlása elindítja a katonai ellenségeskedést. Kolozs megye területén fontos küzdelmek mennek végbe, melyek élén Avram Iancu (aki a kolozsvári Akadémiai Líceum diákja volt) és más szabadságharcosok állnak, Havasnagyfalun, Kiskalotán, az Aranyoson vagy a Bélesi víztározónál, ahol a parasztok megnyerik az egyik nagy csatát. Kolozsváron Nicolae Bălcescu próbálja összefogni a magyarokat és a románokat, hogy legyőzzék a magyar vezetők konzervatív ellenzékét. Rengeteg szabadságharcost letartóztatnak: Alecu Russót Kolozsváron börtönöznek be, illetve A. T. Lauriant, Nicolae Bălcescut, Simion Fodort, Alexandru Bătrâneanút, és Vasile Simonist. Az utóbbi két lázítót Szamosfalván végezték ki. Stephan Ludwig Roth lelkészt, a jól ismert szász politikust és kultúremlert a kolozsvári Fellegváron lövette le a nemesség, amiért kijelentette, hogy a nemzetiségeknek, beleértve a románokat is, joguk van a szabad és önálló fejlődéshez. Egy 1842-ben megjelent cikkben St. L. Roth, a szász lelkész ezt írta: „A kolozsvári diéta urai, egy kancelláriai nyelvet szeretnének szülni és most épp az újszülöttnak örvendeznek. Nincs szükség arra, hogy egy nyelvet nyilvánítsanak az ország hivatalos nyelvén. Mert az országnak van már egy nyelve. És ez sem a magyar, sem a német, hanem a román nyelv. Bármennyit is forgolódnánk és vergődénk mi, a diétában képviselt nemzetiségek, semmit sem tudunk változtatni. Ez a valóság.” Az a bizonyos Kolozsvári Diéta, melyben a románok – akik kétharmadát tették ki a lakosságnak – nem voltak képviselve, a magyar nyelv fokozatos bevezetése mellett döntött, a latin helyett ezt választván hivatalos nyelvnek Erdélyben. Mivel a magyarok alig tették ki egynegyedét a lakosságnak, ezt a határozatot a románok és szászok nemzeti identitása elleni tettként fogták fel. Követ-

kezésképpen a császár nem hagyta jóvá a tervet, abban a formájában, amelyben azt kigondolta a magyar nemesség, de gyakorlatban a fenyegető veszély továbbra is megmaradt. Épp ezért az 1848-as forradalom ideje alatt, a román nyelvnek a német és a magyar nyelv melletti hivatalos elfogadása egy alapvető kérdés volt a románok számára. A forradalom idején Kolozsvár a konzervatív nemesség bástyája maradt, mely Erdély Magyarországhoz való csatolása mellett döntött, és mely továbbra is fenn akarta tartani a románok alárendelt helyzetét. Ilyen körülmények között várható volt, hogy a magyar forradalom és a magyar nemesség konfliktusba kerüljön a román forradalommal.

A forradalom utáni időszakot az újabszolutizmus bevezetése jellemezte a Habsburg Birodalomban, és impliciten Erdélyben is. Túlzott centralizáció és újjászervezés következett, így a kolozsvári közigazgatási-politikai intézményeket Szebenbe költöztették. Az egymást követő közigazgatási és jogi újjászervezések nem oldották meg a románok kéréseit, így azt sem melyet 1850 december 21-én nyújtottak be (melyet már az 1848-49-es forradalom előirányzataiba is belefoglaltak), egy kolozsvári román filozófiai-jogi kar megalapítását célozván. A neoabszolutista rendszer után, a liberális történelmi föderalizmus következett (1860-1867), mely újból autonómiát adott a birodalom tartományainak. Az enyhe szabadelvűségnek köszönhetően még az újabszolutista politika vége felé, 1860-ban három román tanácsosnak sikerült bejutnia a közigazgatásba, amikor visszahelyezték a Kormányzóságot is Kolozsvárra.

1854-ben az urbáriumba foglalt szabadalmazások megszüntetik a hűbéri megkötéseket, így felszabadul az ipari fejlődéshez szükséges munkaerő is, mely következképpen felduzzasztja a vármegye városainak lakosságát. Ha 1767-ben Kolozsvárnak 12603 lakosa volt, 1857-ben ezek száma 20115-re növekedett. 1857-1890 között a város lakossága több mint 84%-al nőtt. Jelentős a román lakosok számának növekedése is. 1857-69 között a városszéleken élő románok száma megduplázódott. 1869-ben Désnek 1498 lakosa volt, 1880-ban ez 1571-re gyarapodik, 1891-ben pedig már 1791-re. Torda, melynek 1869-ben 1728 lakosa volt, 1880-ban 1849 lakosra gyarapodott, 1890-ben pedig már 2297-re. Szamosújváron 1869-ben 1502 lakos volt, 1880-ban 1705, 1890-ben pedig 1979.

A demográfiai növekedéshez hasonlóan fejlődik a gazdaság is. A gazdasági fejlődést a modern gazdasági struktúrákra jellemző új intézmények felbukkanása is elősegítette. 1851-ben megalapítják a Kolozsvár Kereskedelmi Kamarát. Ebben az időben jelent meg a modern gyáripár: egy dohánygyár, egy szeszgyár, új nyomdák, egy autógyár (1877), malmok és egyéb szeszipari intézmények. Gyarapodna a pénzügyi intézmények is, 1886-al kezdődően ezek közé sorolható a román Economul (Takarékbank) bank is. Szamosújváron megalapítják a Takarékházat (1866), a Részvénymegőrző Házat (1888), a Concordiát, a Román Részvényesek Hitelintézetét (1910); Désen 1890-ben megalapítják a Szamosi Hitel-

bankot, Hitel és Takarékpénztár Intézetet, a Népi Bankot (román részvényesekkel), 1918-ban pedig a Földműves, Ipari és Kereskedelmi Bankot (román, magyar, zsidó és francia részvényesekkel) melynek Szamosújváron is volt fiókja. A gazdasági életet fellendíti a Tövis-Kolozsvár vasúti vonal megnyitása is (1871). 1870 szeptember 7-én volt a Kolozsvári Vasútállomás avatóünnepsége, melyet a Várad-Kolozsvár-Brassó vasúti vonalra építettek. 1867-ben kezdték el az építést és 1873-ban fejezték be. 1900-ban a Kolozs megyei középvalkózások száma 27 volt, 1910-re pedig 42-re gyarapodott. Tordán a Scholler féle cellulóz gyárat fejlesztik, Szamosújváron pedig beindul a téglá és építkezési anyag gyár (1904), Désen egy cigaretta gyár; Kolozsváron dohánygyár, a vasút műhelyei, egy kohóipari gyár, bőrfeldolgozó gyár és számos élelmiszer gyár működik.

Kolozsváron és a környező vidéken számos fontos egyházi és kulturális intézmény bukkant fel. A város egy igen fontos protestáns egyházi központ volt, de sajnos nem sikerült – Andrei Şaguna püspök és érsek és utódainak számos erőfeszítése ellenére sem – egészen a Nagy Egyesülés utánig ortodox püspöki központtá válnia, annak ellenére, hogy az erdőfeleki és révkolostori püspökségek idején már a közép-korban elérte ezt a státust. Másrészt viszont a másik román egyháznak – a görög-katolikusnak – sikerül tekintélyes egyházkerületet teremtenie a környéken. Így 1853-ban az „Ad Apostolicam Sedem” pápai bullával megalapítják Szamosújvár Egyesült Román Egyházmegyéjét (melyből 1930-ban megalakult a Kolozsvár-Szamosújvár Egyesült Román Püspöksége). 1861 után rendkívül aktív volt Kolozsvár, Torda, Dés, Szamosújvár és Bánffyuhnyad környékén is a nagyszzebeni román közművelődési ASTRA Egyesület (Asociația Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român). 1859-ben magyar értelmiségiek megalapítják Kolozsváron az Erdélyi Múzeum Egyesületet, mely kezdetben csak az erdélyi naturalisták csoportja volt.

1865-ben a kolozsvári diéta ismét megszavazza Erdély és Magyarország egyesülését. Ez csupán az előjátéka volt az 1867-ben megvalósuló helyzetnek, mely teljes mértékben véget vetett Erdély önállóságának. Akkor kötötték meg az osztrák-magyar kiegyezést, mely következtében még intenzívebben folyt az elmagyarosítás. Ennek új eszköze volt az 1872-ben alapított modern Kolozsvári Egyetem is, ahol a tanítás kizárólag magyarul folyt. Az osztrák-magyar dualista rendszer bevezetése következményeként Erdély és Kolozs vármegye román lakosai erősebb hangot adtak politikai követeléseiknek. A román lakosság kéri a román nemzet törvényes elismerését és a román nyelv bevezetését minden hivatalos okiratba, a magyar nyelv mellett. Értékes nemzeti tevékenységet végzett a Kolozsvári Diák Fiatalok Egyesülete is, melynek több román vezető is tagja volt: Vasile Ladislau Pop, Iacob Bologna, Ilie Măcelariu és mások.

1881-ben megalakul a Román Nemzeti Párt (RNP) is Nagyszebenben, a kolozsvári románok tevékenységének is köszönhetően – közöttük dr. Ioan Rațiu, Iuliu Coroianu,

Pompiliu Pipos politikuskoknak. A párt megalakulása fontos mérföldkő a nemzeti felszabadítás folyamatában. 1890-ben a kolozsváriak összehívják a RNP Értekezletét, amelyen a Iuliu Coroianu által kidolgozott *Memorandum*ban foglalt tervekkel szándékoztak megtárgyalni. Ugyanabban az évben egy rendkívüli értekezleten a Tordáról származó dr. Ioan Rațiu-t választják a párt élére. Kolozsváron volt egy csoportosulás mely fiatalokból és olyan politikusból állt, akiknek meghatározó szerepük volt a nemzeti mozgalomban. 1892-ben kiadják románul, franciául, angolul, magyarul és németül az erdélyi és magyarországi *Román egyetemista fiatalok replikáját, A Magyarország akadémiáin tanuló magyar fiatalok válaszára* (mely eredetileg a bukaresti román egyetemista diákok egy értekezésére készült válaszul). A mozgalomban rengeteg Szamos menti román vész részt, akik szolidaritásukat fejezték ki Aurel C. Popovici-al, a *Replika* írójával szemben, amikor azt beperelték.

Az erdélyi és magyarországi románok képviselői, beleértve a Kolozsvár környékieket is, 1892-ben megszerkesztik és benyújtják a bécsi császári udvarnak a *Memorandumot*. Ez a pillanat volt az erdélyi románok nemzeti harcának a csúcspontja a XIX. századnak második felében. A kolozsvári Redut nagyteremben folyt 1894 május 7-25-e között a memorandum pere. Megnőtt a románok jelenléte a városban a per ideje alatt. Dr. Ioan Rațiu, a RNP akkori elnöke, akit az erdélyi románok milliói támogattak, akkor ejtette ki a következő híressé vált szavakat: „Az amit itt tárgyalunk, uraim, maga a román nép létezése. Egy nép létezését viszont nem tárgyalni, hanem állítani szokták!” A XX. század elején és az I. világháború (1914-18) éveiben felerősödött a román nemzet felszabadító mozgalom. Azoknak az erdélyi román katonáknak a drámáját, akiket az osztrák-magyar államhoz való „kötelezettségük” – egy olyan állam, amelyet már nem bírtak szolgálni és tisztelni – arra kényszerített, hogy a romániai románok ellen harcoljanak, miután az utóbbiak beléptek a háborúba (1916 nyarán), Liviu Rebreanu az *Akaszottak erdeje* című regényében ábrázolja művészi formában.

Az 1918-as nemzeti forradalom Kolozsvár környékén különböző féle képpen nyilvánult meg, a lakosság a dualista fennhatóságok, a munkaadók és a földtulajdonosok ellen fordult. A *Mócok, testvéreim* manifesztumot Amos Frâncu (Ioan Rațiu ügyvédje a memorandumista perben, és az Economul bank elnöke) szerkesztette. A manifesztum visszautasította Habsburg Károly császári uralmát és ezáltal is sietette a forradalom kitörését. Kolozsváron létesül a Nemzeti Román Szenátus, mely úgy döntött, hogy létrehozza a román közigazgatást a megyékben. A románok az önrendelkezés elve szerint tanácsokat és nemzetőrséget szerveztek maguknak. A kolozsvári Amos Frâncu önálló tette hozzájárult a nemzeti felszabadulás sikeréhez, még ha nem is hangolódott egybe elejétől fogva az általános román cselekvéssel.

A Kolozs megyei lakosok nagy számban való részvétele az 1918 december 1-ei gyulafehérvári Nagy Nemzeti Gyűlésen illetve a 78 (minőségüket igazoló garancia levéllel ellátott) hivatalos kiküldött szavazata, mind hozzájárult a nemzeti

eszmény kikerekedéséhez, Erdély Romániával való egyesüléséhez. A Kolozsvár környékéről kiküldött képviselők különböző egyesületek képviselői voltak: az ASTRA, nőegyletek, irodalmi körök, iparos egyesületek, a görög-katolikus és ortodox egyház, a Szociál-Demokrata Párt, a Román Nemzeti Párt illetve a nemzetőrség mind képviseltette magát.

A Nagy Egyesülés utáni néhány évben Kolozs megye területe egy új gazdasági, politikai és kulturális fejlődési korszakba érkezik, az új közigazgatási és intézményrendszernek köszönhetően.

Kolozs megyében jelentős az általános gazdasági fejlődés és különösképpen az ipari fejlődés az 1918 utáni román korszakban. Új vállalatok jelennek meg: az aranyosgyéresi drótipar (1920); tordai cementgyár (1920); tordai sörgyár, mely 1929-ben egyesül a kolozsvárral; Renner & CO testvérek bőrgyára, erdélyi bútorgyár, „Familia” tejtermékgyár, írisztelepi porcelángyár stb. Ehhez még említenünk kell a bankpiac növekedését, illetve a vidéki területen végbement változásokat, az 1921-es agrárreform következtében. És mindezt növekvő demográfiai fejlődés követte.

Kolozsvár nemcsak Románia gazdasági fejlődésében játszik meghatározó szerepet, a két világháború között Erdély fontos szellemi központjává válik kulturális és tanügyi intézményei által. A Nagy Egyesülés után a Kolozsváron székhelyű Kormányzótanács (az egyesült Erdély központi végrehajtó hatalma a Román Királyságba való végső beilleszkedéséig) egyik fő elfoglaltsága a román tanügyi megszervezése volt. A legnagyobb megvalósulás ezen a téren a Kolozsvári Egyetem, vagy a Felső Dácia Nemzeti Egyeteme volt – az első erdélyi állami román felsőoktatási intézmény – melynek négy kara volt: Orvostudományi, matematika- és természettudományi, jogtudományi és bölcsészkar. 1919 november 3-án nyitották meg az intézményt, de a hivatalos avató ünnepséget 1920 február 1-2-án tartották meg számos vendégjelenlétében, melyek élén ott volt Ferdinánd I király (1914-1927) és Mária királynő is. Kolozsváron működött még egy Kereskedelmi Akadémia, egy Mezőgazdasági Akadémia, Zene- és Színiakadémia, és egy Szépművészeti Intézet. Az egyetem karainak jól szervezett intézetei voltak, melyek magas fokú kutatómunkájuk által és szakkiadványaik által érvényre jutottak a román kultúrában: a Botanikus kert (Alexandru Borza alkotása), a Barlangkutató Intézet (egyedi a világon, Emil Racoviță tudós alapította), Klasszikus Tanulmányok Intézete (Vasile Bogrea operája, melyet Vasile Pârvan támogatott), Nemzeti Történelmi Intézet (Alexandru Lapedatu és Ioan Lupăș igazgatása alatt), Világtörténelmi Intézet (Ioan Ursu és Constantin Marinescu alapították), Román Nyelv Múzeuma (Sextil Pușcariu-val az élen), Kísérleti, Összehasonlító és Alkalmazott Pszichológiai Intézet (Florian Ștefănescu-Goangă alapította), Régészeti Múzeum, Néprajzi Múzeum (az első szabadterei részleggel az országban, Romulus Vuia alapította), Egyetemi Könyvtár stb.

A nagy kulturális intézmények sorát a Nemzeti Színház és a Román Opera megalapításával egészítették ki – mindket-

tő nagy tekintélynek örvendett már a kezdetektől. Ezek a nemzeti és európai szintű alkotások – főképpen az Egyetem, amelyet ekkor már „Ferdinánd Király”-nak hívtak – megsemmisítettek minden olyan rosszindulatú kijelentést, miszerint Románia és a románok nem rendelkeztek volna azokkal a képességekkel, amelyek az Erdélyi kulturális élet magas szintű megrendezéséhez szükségeltettek. Az egyetem például, létrehozásától alig két évtizedre Európa egyik legtekintélyesebb felsőoktatási intézményévé vált, melyet a tudományos világ és a kultúra számos személyisége megkeresett és elismert világszerte.

Sajnos a II. világháború (1939-1945) véget vetett ezeknek a nagyszerű teljesítményeknek. Erdély északi és észak-keleti részét – ahol a többség román volt – elfoglalták Magyarország seregei, az 1940 augusztus 30-án hozott önkényes döntés következtében, mely a II. bécsi döntés név alatt ismeretes. Számos Kolozs megyei román áldozatú esett az Észak-Erdélyben bekövetkezett horthysta megszállás alatt. Az egyik drámai jelenség a menekülés volt: 1940 szeptember 5. és 1942 december 31. között csak Kolozsvárról és Kolozs megyéből (ez csak részleg volt horthysta megszállás alatt, leszámítva a volt Torda vármegye területét és egyes hegyes területeket) 49946 személy menekült Romániába. 1940 szeptember 11-én bevezették Kolozsváron a horthysta katonai igazgatást, mely biztonsági orgánumokat, rendőrségi gépezetet és egyéb elnyomó nacionalista, diktatórikus, sovinszta, katonai közegeket hozott magával, melyek szörnyű bűncselekményeket követtek el, pusztításokat vittek véghez, bántalmazták és elűldözték a románokat. 1944-ben a magyar megszállók kb. 120 000 észak-erdélyi zsidót deportáltak. Ezek nagy részét később az auschwitz-i meg egyéb lágerekben végezték ki.

Kulturális, nemzeti és hitfelekezeti téren is megnyilvánult az elnyomás. Szinte teljes mértékben beszüntették a román tanügyi intézményeket és betiltották a különböző kulturális társaságok kiadványait is. A politika terén betiltották az összes román pártot és egy szigorú rendszert vezettek be, mely letartóztatásokkal, kitiltásokkal és lágerbe való küldésekkel torolta meg az engedetleneket. Az egyetem is elmenekült, központi magva ideiglenesen Szebenbe költözött.

A döntő esemény, mely felszabadította Erdély északi részét visszahelyezvén azt Románia határai közé, 1944 augusztus 23-ára esett, amikor Románia úgy döntött, hogy kilép a Németországgal kötött szövetségből és társult a háborúban az Egyesült Nemzetekhez. Az orosz és a román seregek lépésről-lépésre hódították vissza Erdélyt, így Kolozsvárt 1944 október 11-én sikerült felszabadítaniuk. 1944 október 25-én felszabadították a fasiszta fennhatóság alól az utolsó olyan városokat is (Szatmár és Nagyvárad), amelyek Románia régi területéhez tartoztak. Néhány hónap sztálinista szovjet megszállás után, 1945 március 13-án lelkes népgyűlést hívtak össze Kolozsváron, majd bevezették a román közigazgatást Erdély északi felében is. Úgy tűnt, hogy a világ visszatér a demokratikus értékekhez, miután a háború és a katonai, fasiszta típusú parancsuralom brutálisan eltörölte ezeket. A „felszabadító

orosz seregek” viszont nem vonultak vissza, hanem az egyik uralmi rendszert egy másik, sokkal durvább, megrázóbb és hosszabb rendszerrel helyettesítettek, mely a „népdemokrácia” és a „proletárdiktátúra” nevében egy kommunista, egyenlőségre törekvő ideológiát hozott. Ezáltal eltörölték a demokráciát, szinte teljes mértékben megszüntették a magántulajdont, és kiirtották – többére fizikailag – Románia politikai, katonai, gazdasági-társadalmi és kulturális elitjét.

Kolozs megye sem tudta elkerülni ezt az útvonalat. Az 1946 november 29-én rendezett hamisított parlamenti választások itt meghozták szörnyű következményeiket. A megye helységei kommunista jellegű gazdasági és kulturális fejlődésnek indultak, központosított mezőgazdasággal és iparral, és olyan kulturális és tanügyi tevékenységgel, melyet átítatott a kommunista nacionalizmusra kiélezett marxi-lenini ideológia. Mindez szörnyű megfosztásokkal és az emberi jogok megsértésével járt (fájdalmas volt az egész lakosság számára, de sokkal erősebben érintette a kisebbségeket), melyek a Ceaușescu diktátúra utolsó 10-15 évében érződtek a legjobban. 1948 október 1-én a kommunista hatóságok kíméletlenül betiltották a görög-katolikus vallást – ezzel egy időben hivatalosan megszüntette tevékenységét a kolozsvári szamosújvári püspökség is, melyet csak 1990 után hoztak létre ismét. Az új hatóságok 1950-ben az ország új közigazgatási felosztásának keretén belül létrehozták Kolozs vidékét, mely 16820 km²-en terült el és mely magába foglalta a volt Kolozs, Torda, Szamos, Szilágy, Beszterce-Naszód és Fehér vármegyék teljes vagy részleges területeit. Csak később 1968-ban – egy másik közigazgatási szervezkedés alapján – hozzák létre Kolozs megyét a jelenlegi területtel. 1974-ben, 1850 évvel Napoca municípium hivatalos említése (Hadriánusz császár idejében jegyezték le először hivatalos okiratban) után, Kolozsvár nevéhez hozzátették a Napoca megnevezést is.

Az 1989-es események visszahozták az országot a demokratikus kerékvágásba, de ez csupán hosszas átmenet és sok

nehézség során valósult meg. Mindezek ellenére, szinte két évtized távlatából, a NATO-hoz és az Európai Unióhoz való csatlakozása által, minden remény megvan arra, hogy a román társadalom az európai civilizáció értékeinek függvényében fejlődjön. Kolozsvár jelenleg az ország második legnagyobb városa, melyben nagy méretű gazdasági-pénzügyi tevékenység folyik, és melynek elsőrangú kulturális és szellemi intézményei vannak. Csak az egyetemisták száma 100000 körül forog, melynek fele a Babeș-Bolyai Tudományegyetemen tanul, melyet 1959-ben alapítottak a Victor Babeș (román nyelvű) és a Bolyai János (magyar nyelvű) egyetemek egyesítésével. Egy európai modellű egyetem, három tanulmányi vonallal és három tanítási nyelvel – román, magyar, német – azonkívül észlelhető, előzmény nélküli fejlődéssel a nemzetközi kapcsolatokat illetően. A mai Kolozsvár egy erős multikulturális és többvallású hagyománnyal rendelkező román város, mely nyilvánvaló ökumenikus hivatással rendelkezik. Kolozsváron négy teológiai kar, vallás és nyelv létezik, öt püspöki vagy magasabb rangú egyházi szék – ortodox, görög-katolikus, kálvinista, lutheránus és unitárius – van egy judaisztikai kutató intézet (a Babeș-Bolyai Tudományegyetem keretén belül), egy erdélyi tanulmány központ (a Román Akadémia keretein belül), egy magyar állami színház és opera stb. Az élet gyors ütemben zajlik. A kolozsvári életet befolyásoló különböző tényezők közé sorolhatjuk a nagy külföldi befektetéseket (mint például a zsukmésit), a mall-ok megjelenését, a rádió és tévéstudiók jelenlétét, azokat a lakónegyedeket, melyek a falvakat városi övezetekké változtatják, de a mindennapi nehéz gondokat, az inflációt illetve az öregek ellátásához kapcsolódó gondokat is... Mindezek viszont az élet részei és az élet nagy erővel lüktet a több ezer éves hagyományon alapuló Kolozsváron és a környező vidéken.

Kolozs megye történelmi műemlékei

A Kolozsvár-Dés nemzeti út

APAHIDA (községszékhely, okiratos igazolása 1263-ra tehető)
Fakápolna: XVIII. század, restaurált.

SZAMOSFALVA (Kolozsvárba olvasztott falu)
Kápolna: XIII. század, egykorú a kolozsmonostori Kálvária templommal.

VÁLASZÚT (falv Bonchida községben, okiratos igazolása 1325-re tehető)
Nemesi kastély: XIX. század, a Bánffy család tulajdona.

BONCHIDA (községszékhely, első írásos említés: 1263)
Nemesi kastély: XVIII. sz., barokk stílusú, a Bánffy család tulajdona.

NAGYIKLÓD (községszékhely, első írásos említés: 1348)

Régészeti és Néprajzi Múzeum: egy XV. századi udvarházban található – értékes régészeti, helytörténeti és néprajzi gyűjteménnyel.

DOBOKA (községszékhely, első írásos említés: 1291)

Vár: a helység nyugati oldalán helyezkedik el, a Lóna patak völgyének jobb oldalán. Valószínűleg egyidős Gelou vajdaságával, hiszen erődítményeit a IX.-XI. században építették. Egy 600/200 m-es területen négy időszakból származó várfalat, három régi – részben egymásra tevődő – temetőt, és négy olyan templomot fedeztek fel, melyeket ugyanarra az alapra emeltek fel a XI.-XIII. században. Egy ilyen jól szervezett vár kiváló gazdasági életet feltételez, melyet a feltárt régészeti anyag változatossága bizonyít: a bizánci birodalom idejéből származó ezüstdíszek és zománcozott

kerámia tárgyak, arany lemezzel bevont vassarkantyúk, nyílhegyek és egy markolatvédő amit Nagy Károly birodalmából hoztak.

Gelou veresége után a várban leáll az élet, de később a X. század második felében, az új tulajdonosok újabb erődítményeket építenek. A *Bécsi Képes Krónika* említi, hogy Salamon magyar király 1068-ban egy hetet Dobokán töltött, mielőtt megütközött volna Cserhalomban (Kerlés) a besenyőkkel.

A XIII. században újabb falakat emeltek a várhoz, de a tatárok valószínűleg tönkretették a várat, melynek gazdasági, katonai és közigazgatási szerepe csökkenni kezdett.

SZAMOSÚJVÁR (város 1510 óta, okiratos említése: 1291)

Örmény templom: az idetelepített örmények építették a XVIII. sz.-ban; tekintélyes műemlék, ahol három értékes Evangélium található.

Városi Történelmi Múzeum, Avram Iancu u., 7. sz.

A muzeális vagyron egy régi örmény házban található és gazdag régészeti anyagot tartalmaz, melyet abban a római kasztrumban véghezvitt ásások fedtek fel, amely valamikor az „Ala Secunda Pannoniorum” székhelye volt. A feliratok, pénzérmék, fegyverek és kerámia tárgyak azt az életet szemléltetik, mely Dacia Porolissensisnek ezen a táján zajlott. A múzeum más értékes néprajzi, és történelmi műszaki gyűjteményeket is tartalmaz.

FÜZESMIKOLA (falú Ördöngösfüzes községben, első írásos említés: 1326)

Téglából és kőből épített templom: volt görög-katolikus templom, melyet 1875-79 között építettek, egy régebbi templom helyébe. A templom múzeumában értékes régi könyvgyűjtemény, üvegre és fára festett szentképek illetve vallásos tárgyak és könyvek található. Füzesmikolában található a Szent Máriát ábrázoló csodatevő ikon, melyet Luca pap festett 1681-ben.

SZÉK (községszékhely, első írásos említés: 1291)

Református templom: a község központjában található, értékes kései román és korai gótikus stílusú műemlék, melyet a XIII. sz. végén építettek. A töredékekben fennmaradt fali festmények a XIV. sz.-ból származnak.

NÉMA (falú Szamosújvárnémeti községben, első írásos említés: 1225)

Református templom: élre faragott kőből épített korai gótikus konstrukció (XIII. sz.).

DÉS (1968 óta municípium, 1668-tól város, első írásos említés: 1261)

Római út: A Rózsadomb alatt található, innen ágazik szét az alsókosályi és ilosvai kasztrumok felé. Désaknán a mai napig is láthatók a római időkben kiaknázott sótelepek.

Református templom: a város központi terén

A templomot 1453-1526 között építették rendkívül magas falakkal, melyeket lépcsőzetes gyámpillérekkel erősítettek meg. Késő gótikus stílusú. Az idők során több tűzvész is emésztette, az utolsó 1642-ben. 1880-ban belső fallal vették körül, melyet Dés régi erődítményeinek anyagából építettek.

Román templom: 1889-ben épült, ugyanabban az évben, amikor a **román líceum**, a mai Andrei Șaguna Líceum.

Városi Történelmi Múzeum, Bobâlna tér, 7. sz.

Értékes régészeti gyűjtemény található benne, mely a környékbeli római helységekben felfedett anyagokat tartalmazza; egy só múzeum; egy lapidárium; és végül iratok és azoknak a lakosoknak a vallomásai, akik részt vettek az 1437-es és 1514-es parasztlázadásban illetve Horea 1784-es felkelésében.

SZENTBENEDEK (falú Mikeháza községben, első írásos említés: 1308)

Ortodox templom: a falú közepén áll, kőből épült a XIII. sz.-ban. A XVIII. sz.-ban csatoltak hozzá egy fából készült harangtornyot.

Nemesi kastély: az erdélyi reneszánsz egyik legsikerültebb művészi teljesítménye, mely a XVI. sz.-ban épült.

ALSÓKOSÁLY (községszékhely, első írásos említés: 1261)

Római kasztrum: a Szamos jobb oldalán található, azon a helyen, melyet a helyiek „Vár”-nak neveznek. A kökasztrum négyszögű és oldalai 165 m-esek. A sarkain erős trapezoid tornyok állnak. A kasztrum Caracalla császár (211-217) idejében épült, valószínűleg 212 és 217 között. A kasztrum a Pannóniából idehozott I. Britannica kohorsz és egy lovasságból álló mellékegység székhelye volt. A régészek szobrokat, sírköveket, szenteknek állított oltárokat és több mint 50 feliratot találtak, melyeket Kolozsvár és Dés múzeumai őriznek. A kasztrum köré egy *vicus Samus*nak nevezett igen fontos polgári település jött létre.

KAPJON (falú Alsókosály községben, első írásos említés: 1348)

Kastély: a falú közepén található, 1729-1771 között épült, egy régi udvarház helyére. Egyedi és eredeti darabja az erdélyi rokokónak. Egy téglalap alakú belső fal veszi körül, egy apró kerek bástyával a bejárat baloldalán és értékes kőfaragványokkal, melyeket Anton Schuchbauer szobrász alkotott.

Római-katolikus templom: a kasztrum közelében található, 1540-ben épült. Az egyházi ruhák gazdag gyűjteménye található itt.

RÉVKOLOSTOR (községszékhely, első írásos említés: 1467)

Ortodox templom: Ștefan cel Mare (1457-1504) alapította

Az 1467-es molvabányai csata után, ahol Csicsó és Küüllövár Ștefan uralma alá kerül. A vajdát foglalkoztatta a

környék megfelelő politikai, katonai és szellemi szervezethez, így uralmának második felében megépíttette a moldvai építészeti stílust a gótikus elemekkel keverő révkolostori templomot. A templom falába beépítettek néhány latin feliratú követ, mely az alsókosályi kasztrumból származott. Az eredeti építményt, melyet Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546) uralma alatt fejeztek be, újjáépítésnek vetették alá a múlt században, amikor is hozzáépítették a haranglábat. Ștefan cel Mare uralma alatt a révkolostori parókiát püspökségi rangra emelték. Petru Rareș két közeli falvat csatolt hozzá: Alsóbogátát és Felsőbogátát. Ez a templom fokozatosan elveszti fontosságát, miután a moldovai vajdák elveszítik az erdélyi területeket; ennek ellenére továbbra is az ortodoxia és románság pillére marad a Szamos völgye mentén. A püspökség 1623-tól Gyulafehérvárra költözik. Megállapították, hogy a templom körül valamikor kőépületek voltak – valószínűleg a püspöki székhely.

BÁBOLNA (községszékhely, első írásos említés: 1332, Alparétnak hívták egészen 1957-ig)

1437 nyarán a román és a magyar jobbágyok a bábolnai domboldalon gyülekeztek, és egy erős katonai tábornokot, hogy fellázadjanak a nemesség ellen. Hatalmas csatát vívtak itt és győzelmet arattak, melynek fontos társadalmi és politikai következményei voltak. Ezt örökíti meg az 1957-ben felállított műemlékben Virgil Salvanu építésze és Kós Sándor szobrász.

KEMÉNYE (falú Bábolna községben, első írásos említés: 1448)

Fatemplom: a „Szent Arkangyalok” templom, melyet a XVIII. sz.-ban építettek és melyet 1802-ben építették újjá, műemlék. Kis méreteivel, ez a régi szentély, melynek csúcsos zsindegyfedele és magas, hegyes tornya van szinte miniatűrnek tűnik.

Kolozsvár-Torda nemzeti út

ERDŐFELEK (községszékhely, első írásos említés: 1366)

Ștefan cel Mare temploma: gótikus stílusú, 1516-ban fejezték be. Egy kolostor helyébe építették, melyben az ortodox püspökség székel. Erdőfelek Ștefan Micle egyetemi tanár és feleségének a költőnő Veronica Micle-nek tiszteletére.

VÁRFALVA (községszékhely, első írásos említés: 1075)

A „Várdombon” található a XI. sz.-i **hűbéri vár** romjai. Egyik legrégebbi hűbéri erődítmény Erdélyben, melyet elhagytak az 1241-es tatárjárás után. Eredetileg a helyi román lakosságé volt és földbuckákkal és sánccal kerítették körül. Majd később a XII. sz.-ban királyi várrá emelték és kőfalakkal látták el, melyek romjai ma is látszanak.

TORDA (municípium 1968 óta, első írásos említés: 1075)

Kasztrum: Az V. Macedón Légión kasztruma, a II. sz.-ból. A „Várdombon” található, a jelenlegi város dél-nyugati részén. A kasztrum 575 m hosszú és 410 m széles volt, 26 ha-t ölelve körül. 12 m széles és 2,50 m mély sánc vette körül. A nyugati oldalon található a kapu, melyet két torony vesz közre. A kapu tetejébe egy tömb volt, mely kiegyensúlyozta az egész ívet, melybe egy könnyöknyű magas szobrot véstek, mely vagy Jupiter, vagy Mars, vagy Minerva arcát ábrázolja. A szobor jobbáiban egy pajzs nyugodott, mely leógott a lábához, rajta pedig Medúza feje látszott melyből kígyók ágaskodtak. A kapu összedőlt 1657-ben a szobor pedig eltűnt. A kasztrum a város kötelepévé vált, hiszen itt készen megformál köveket találtak.

Római-katolikus templom (Republicii tér)

1498-1504 között épült és utólagos átalakításokat vittek véghez rajta. Az eredeti épületből a külső falakat őrizték meg. Az 1822-es javítások idején a régi boltíveket barokk stílusúakra cserélték – ezeket láthatjuk ma is. Ebben a templomban tartották az erdélyi diétákat.

Református templom (Újtorda)

1504-ben építették, ez az évszám áll a kórus térrészének homlokzatán is. Az eredeti gótikus konstrukción több átalakítást is végeztek az idők folyamán – rongálások, majd utólagos javítások – főképpen 1800 körül, amikor átalakították belsejét. A templom körül egy ellipszis alakú erődítmény található, melynek fala 4-5 m magas.

Református templom (Republicii tér)

1400 körül, Luxemburgi Zsigmond idején épített gótikus épület. A 60 m magas tornyot 1904-1906 között emelték, az 1865-ben összeomlott torony helyébe.

Fejedelmek háza (Republicii tér)

A XV. sz.-ban épült és a Báthory család tulajdonát képezte. Az épület látta vendégül a gyűléseken, majd később az erdélyi diétán résztvevőket. Újjáépítették 1818-ban, mai formáját pedig az 1911-es javításoknak köszönheti. Ebben az épületben székel **Történelmi Múzeum**, melyben antik dáki tárgyak és egyéb értékes dáki leletek találhatóak.

Dr. Ioan Rațiu emlékmű (Steluței tér)

Cornel Medrea szobrász műalkotása. A szobor talapzatán található féldombormű a memorandista per (1894) jeleneteit ábrázolja.

Dr. Ioan Rațiu Ház (Dr. Ioan Rațiu u.): itt élt Ioan Rațiu, aki az erdélyi románok nemzeti jogaiért harcolt, aki a Román Nemzeti Párt elnöke és a *Memorandum* kezdeményezője volt.

Emlékmű: a Torda melletti mezőn található, itt ölték meg 1601 augusztus 19-én Mihai Viteazul-t. Az emlékművet a három román ország első egyesülésének 375. évében (1974) állították fel. Marius Butunoiu és Vasile Rus-Batin szobrászok műalkotása.

Kolozsvár-Gyalu-Kőrösfeketető nemzeti út

GYALU (községszékhely, első írásos említés: 1246)

Római kasztrum: a község központjában található, a középkori kastély parkjában. A kasztrum 221 m hosszú és 137 m széles, sarkaiba téglalap alakú bástyákat építettek, a kapukat pedig két-két torony veszi közre. A kasztrumban az 500 lovas katonából álló „Ala Siliana” állomásozott, a rómaiak dáciai uralmának egész idején. A régészeti ásatások során változatos és gazdag régészeti anyagot tártak fel: katonai diplomákat, feliratokat, pénzérméket, faragott tárgyakat, kerámiát stb. – melyek a kolozsvári Erdély Nemzeti Történelmi Múzeumában találhatóak.

Kastély: Gyalu központjában, a gyalui természeti parkban található. A XV. sz.-ban épült, reneszánsz stílusban és I. Rákóczi György székhelye volt, majd később Mária Terézia Erdély kormányzójának, Bánffy Györgynek adta. A XVI. sz. végén a kastélyt Vitéz Mihály uralta, a XIX. század végén pedig újjáépítették, megtartván eredeti reneszánsz építészeti vonásait.

ROMÁNLETA (falu Tordaszentlászló községben, első írásos említés: 1324)

Létai Várrom: a Jára völgye fölötti dombon található. Nem tudni mikor építették a várat, de az okiratok először 1324-ben említik, fejedelmi várként, melyet az erdélyi vajdák használtak. Az okiratokban az áll, hogy Zsigmond király Kolozsvárnak ajándékozta 1405-ben a vár három malmát, hogy anyagilag segítse a város védőfalának felépítését. 1562-ben a belső konfliktusok idején ostrom alá került a vár. Február 12-én, egy csapat akart behatolni a vár kapuin, amikor felrobbantak a puszkapor raktárak a várral együtt. Az 1241-es tatár invázió után egy ideig ide költöztették Kolozs vármegye központját, a város újjáépítéséig.

GYERÓVÁSÁRHELY (falu Magyarkapus községben, első írásos említés: 1288)

Fakápolna: román építészeti emlékmű.

MAGYARGYERÓMONOSTOR (községszékhely, első írásos említés: 1332)

Református templom: a község központjában található, eredetileg monostor volt. Román stílusú épület, melyet a XIII. sz. közepe táján építettek és a XV. sz.-ban bővítettek.

SEBESVÁR (falu Kissebes községben, első írásos említés: 1319)

Római kasztrum: A Sebes Kőrös bal oldalán található a Sebes várral átellenben fekvő fennsíkon. 2,5 ha-on fekszik. A kasztrum Dácia tartományának észak-nyugati határának védelmére szolgált (mely határ a Meszes hegység csúcsain húzódott). Két segéd kohorsznak is itt volt a helyőrsége.

Középkori vár: a Sebes Kőrös és a Sebes egyesülésénél található a magasban. Fontos és jelentőségteljes katonai jellegű építménye volt a középkori Erdélynek. Az írásos emlékek először 1319-ben említik, de úgy tűnik már felépül a XIII. sz.-ban. A vár fő szerepe az Erdély központjába vezető út fölötti őrökös volt. A sebesvári várat egészen a XVIII. sz.-ig használták megszakítás nélkül, így érthetően rengeteg változáson és bővítésen ment keresztül. A kör alapú főtorony a szlovákiai Spiš várhoz hasonlít, melyet 1250-60 között építettek. A vár eleinte a király tulajdona volt, majd a XIV. sz.-ban a hűbérurak tulajdonába kerül, közöttük a Mircea cel Bătrân-éba.

BÁNFFYHUNYAD (város 1961 óta, *oppidum* 1437 óta, első írásos említés: 1332)

Református templom: XVI. sz.-ban épült. Masszív építészeti stílusa van, fából készült óratoronnyal.

Néprajzi Múzeum: népi tárgyakat és viseleteket állít ki, Hunyadi-medence és az Erdélyi Szigethegység vidékéről – olyan értékes népi alkotásokat, melyek a hagyományos művészet részei.

CSUCSA (községszékhely, első írásos említés: 1384)

Régi román falu, Királyerdő szorosának elején.

Boncza Kastély: Octavian Goga Emlék Múzeum (egy parkban található, ahol a költő sírhelye áll). Értékes festmény, bútor és kerámia gyűjtemény is található a múzeumban. A kastély parkjában található volt kolostor épületébe néprajzi múzeumot rendeztek be.

Kolozsvár – történelmi-turisztikai célpontok

Római kőépület (Victor Deleu u.): számos helyisége van (egyesekeket *hypocaustum*mal melegítették) és négy építési szakaszon esett át, a város fejlődésének megfelelően, mely először a *municipium* rangot majd a *colonia* rangot érte el. Ezüstkincset találtak itt (1268 ezüstdinár), mely egy fedeles agyagedénybe volt elrejtve (i.e. I. sz – i. sz. III. sz.)

Római épületromok Főtér (piața Unirii), a római Napoca város központi terének részei voltak (i. sz. II-III. sz.), erre építették a középkori épületeket, majd a modern és jelenkoriakat.

Kolozsmonostori erődítmény és templom (Kálvária)

Az ellipszoid erődítmény egy erős földhányásból és egy védősáncból áll. IX. sz.-ból való és valószínűleg Gelou védelmi apparátusához tartozott. A Benedek rendi barátok, akiket a magyar királyi udvar helyezett az erődítménybe (XI. sz.), román stílusú templomot építenek, melyet tönkretesz az 1241-es tatárpusztítás.

A mai, Kálvária templomot valamikor 1470-1508 között építették, gótikus stílusban. A XVI. és XVII. sz.-ban a templomot nagyszabású részekkel bővítették a nyugati és északi oldalon.

Bethlen-bástya (Szabó bástya): a XV. sz. első felében elkezdett és a XVII. sz.-ig folytatott (ekkor nyerték el végső formájukat Kolozsvár erődítményei) falak és erődítmények rendszeréből való. Ezt a falat, melyet védőbástyával láttak el, a szabók céhének adták át (ők őrködtek és tartották karban), innen kapta nevét. 1601-ben ez előtt a bástya előtt ölték meg Mihai Viteazul generálisát, Baba Novacot, akinek itt áll most a szobra.

Szent Mihály templom, Főtér (piața Unirii)

Az építését a XIV. sz.-ban kezdték el, de csak egy évszázad múlva fejezték be. A műemlék több rongálást is szenvedett az idők folyamán, hiszen 1489, 1655 és 1697-ben is kigyulladt. A templom egyike Erdély legszebb gótikus műemlékeinek. A 80 m-es tornyot 1836-1862 között építették, neogótikus stílusban. Jelentősek a színes üvegablakok és a sekrestye ajtaja, melyet reneszánsz stílusban faragtak.

A Ferences templom és kolostor, Karolina tér (piața Muzeului)

Gótikus épület, melyet a XV. sz.-ban építettek a Domonkos rendiek, Hunyadi János anyagi támogatásával. Amikor 1725-ben átvették a ferencesek a kolostort, átforgalmazták a nyugati homlokzat gótikus külsejét és a templom belsejét a barokk stílus szerint.

Református templom, Farkas u. (Mihail Kogălniceanu u.)

A kolostor és a templom gótikus stílus szerinti építését Mátyás király parancsára és segítségével kezdték el a XV. sz. második felében. A minoritáknak (ferencesek) szánták. Az 1646-ban, reneszánsz stílusban készített szószék a két híres erdélyi szobrász, Benedict és Elias Nicolai műve. A monasztikus épületek cellákat, hálókat, könyvtártermeket és hivatali szobákat tartalmaztak. A kolostor mellett 1581-el kezdődően egy egyetemi rangú kollégium is működött, ahol feltehetően Mihai Viteazul fia, Nicolae Pătrașcu tanult. Később református templom lett belőle. A XVIII. sz.-ban rövid időre ismét átvették a monostort a ferencesek.

A templom előtt áll a lovas, sárkányölő **Szent-György szobor**, mely késői bronz másolata a Prágai szobornak, és melyet Márton és György kolozsvári német szobrászok alkottak 1373-ban. Művészi kivitelezése annyira mesteri, hogy a szobor a korai reneszánsz első lovas szobraival vetekedik.

Mátyás Ház, Mátyás Király u. (Matei Corvin u.)

Abban az épületben, mely eredetileg egy fogadó volt és melyben 1443-ban Corvin Mátyás született, ma a Művészeti és Design Egyetem működik. Valószínűleg a XV. sz.-ban építették és az elkövetkező századokban sok változáson ment keresztül. Még ma is láthatunk néhány gótikus ajtókeretet az épület belsejében. A Mátyás Háznak tört ívű főbejárata van, a kőből készült ablakkeretek pedig a reneszánszból származnak.

Piarista templom, Egyetem u. (Universității u.)

1718-1724 között épült barokk stílusban templom méretei hatalmasak, az első ilyen jellegű építmény volt Erdélyben. A jezsuita rend kezdte el építését és a barokkra jellemző új építészeti stílus alapjait vetették meg: két tornyos homlokzat és belső kápolnák. Ez a stílus a XVIII. sz.-ban újból fellendül a jezsuita épületek körében, de más, katolikus épületek esetében is, sőt a Rómával egyesült románság körében is. 1776-ban, három évvel a jezsuita rend megszűnése után a templom a piaristák tulajdonába került.

Minorita templom, Deák Ferenc út (Eroilor körút)

1724-ben, a Kolozsvárra visszatért minoriták megvásárolták a Henter házat, melynek helyére egy templomot építettek, melyet Johann E. Blaumann tervezett. Egy tökéletesen egységes homlokzatú épület, melynek belsejét a barokk stílusra jellemző gazdag díszítő elemek borítják. Ma a Kolozsvár-Szamosújvár Görög-Katolikus Püspökség katedrálisa.

Unitárius templom, Bel-Magyar utca (21 Decembrie 1989 körút)

1792 és 1796 között az unitáriusok megépítik saját épületüket, kései barokk stílusban.

Szentpéteri templom, Bel-Magyar utca (21 Decembrie 1989 körút)

A templom 1848-1850 között épült – neogótikus stílusban – egy régebbi, a XV. sz.-i templom helyére. A régi templomtól származik az oltár alatti gótikus kripta. A templom előtt Szent Mihály főbejárata áll, melyet a Szent Mihály templom 1957-1960-as restaurálásakor hoztak ide. A templom oltára mögött a **Mária-szobor** áll, mely Anton Schuchbauer műve (1744).

Kolozsvári görög templom (domboldali Szentháromság templom), Görögtemplom u. (Bisericii Ortodoxe u.)

Az ortodox templomot – az akkori szabályok szerint – a városfalakon kívül építették 1795-1796-ban. A kolozsvári románság első vallásos épülete. Megépítésében anyagi segítséget nyújtottak, a román ortodoxokon kívül, a városbeli aromán és görög kereskedők, valamint a brassói kereskedők. Az épület befejezése után rövid idővel a templomot ikonosztással látták el, szentképekkel és nyomtatványokkal, így a kolozsvári ortodox románok szellemi központjává vált.

Bob templom, Prahovei u.

1800-1803 között épült, Ioan Bob, balázsfalvi román püspök igyekezetének és anyagi segítségének köszönhetően. A templom felépítése eléggé hasonló a Kolozsvári görög temploméhoz, a két kis helyiséget pedig, melyek közre veszik a tornyot 1906-ban építették hozzá. Itt kötött házasságot Ștefan Micle professzor és Veronica Micle.

Fellegvár

Erdély meghódítása után (XVII. sz.) a Habsburgok néhány Vauban-rendszerű várat építettek az új tartományban. A Fellegvár dombjára 1700 és 1735 körül egy földvárat építettek, kőbástyákkal és kőkapukkal. Ide szállásolták be a helyi lakosság által fenntartott császári csapatokat.

A Főtér 5. sz. alatti ház

A XV. sz.-ból származik és eredetileg földszinti és emeleti részből állt. A XVI. sz.-ban több változáson megy keresztül, ezek közül való a főbejárata is; a homlokzat 1802-ben nyerte el mai alakját.

A Főtér 15. sz. alatti ház

A jelenlegi épület a barokk stílus alkotása, a XVIII. sz. közepéről. Ez a Római Katolikus Szent Mihály Plébánia, a gótikus korból XV. sz. végéről származó emlékművet is őriz, a keresztbetett pálcákkal álló őrt (1477). Az épület

homlokzatába egy emléktáblát ágyaztak, mely II. József osztrák császár kolozsvári látogatásának emlékét őrzi.

A Főtér 31. sz. alatti ház

A Wolphard-Kakas ház egyike Kolozsvár leggyönyörűbb reneszánszkori épületeinek. Adrianus Wolphard plébános (a Budai udvar püspöki helytartója és tanácsosa, Itáliába utazott és ott tanult) az olasz reneszánsz művészet nagy csodálója volt. Ezeket a motívumokat szövi bele Kolozsvárra épített házába is. 1894-ben a ház egy részét lebontották. Ma az egykori épületből csak az udvar felőli földszinti homlokzat maradt meg. A Wolphard család címere és a régi épületből származó építészeti gyűjtemény Erdély Nemzeti Történelmi Múzeumának kőtárában található.

A Bolyai u. 2-4 sz. alatti ház

Ebben a házban született 1802 december 15-én Bolyai János, a matematikus. Az épület a XV. sz.-ból való, de az utólagos változtatások átformálták külsejét, így ma egy XVIII. sz.-i barokk stílusú műemléket látunk, melyhez emeletet építettek a XIX. sz.-ban.

Pénzverde háza, Emile Zola u., 4.

A XVII. század elején épült. Itt működött a pénzverde és Kolozsvár Pénzváltója, melyet a homlokzat felirata is igazol „Domus cementaria et auricusoria 1608”.

Az Egyetem u. 7. sz. alatti ház

„Convictus Nobilium” néven ismeretes az 1734-35 között készült épület, mely földszintből és két emeltről áll. Itt működött a Piarista Gimnázium, ahová többek között a fiatal Avram Iancu, George Barițiu, Alexandru Papiu Ilarian és a Buteanu testvérek is jártak, akiknek fontos szerepük volt az 1848-as szabadságharcban.

A Farkas u. (Mihail Kogălniceanu) 7. sz. alatti ház

A Teleki-házat, a Teleki család palotáját, Josef Leder tervei alapján építették 1790-1795 között, kései barokk stílusban, melyet klasszicista elemekkel vegyítettek.

Király u. (Ion C. Brătianu) 14. sz. alatti ház

Az épület neve a Tholdalagi-Korda palota, mely 1801-1807 között épült, Carlo Justi építész tervei szerint. Az emlékmű a kolozsvári barokk és klasszicista építészeti közöti átmenet egyik legértékesebb példája.

Evangélikus templom, Bel-Magyar u. (21 Decembrie 1989 körút)

1816-1829 között épült, Georg Winkler építész tervei alapján. Neoklasszikus és barokk elemeket kever.

Református templom, Bel-Magyar u. (21 Decembrie 1989 körút)

Szintén Georg Winkler műve, 1821-1859 között épült.

Református Kollégium, Farkas u. (Mihail Kogălniceanu u.) 16. sz.

A Református Kollégium (kálvinista) épületét 1801-ben építették. Neoklasszicista épület, barokk elemekkel, mint az ámbitos udvar.

Báthory István Elméleti Líceum, Farkas u. (Mihail Kogălniceanu u.) 2. sz.

1817-1821 között építették, neoklasszikus stílusban. Itt volt régebben a Piarista Királyi Akadémiai Líceum.

A Bocskai tér (piața Avram Iancu) 4. sz. alatti ház

Ennek a háznak – mely neoklasszikus szobrászati stílusban épült – a homlokzatán három téglalap alakú kazetta van. A kazetták féldomborműve három antik görög-római személyiséget ábrázol: Merkúrt, Medúzát és Pánt.

Hunyadi téri (piața Ștefan cel Mare) kaszárnya

A Szent György kaszárnya 1834 és 1837 között épült, különlegessége a homlokzat egyszerűsége és egyensúlya.

Bánffy Palota, Főtér (piața Unirii) 30. sz.

A legreprezentatívabb erdélyi barokk épület, melyet Johann E. Blaumann építész tervei szerint építettek 1774 és 1785 között.

Főtér (piața Unirii) 10. sz. alatti épület

A Jósika-palota (Lábasház) néven ismeretes épületnek egyszerű oszlopcsarnoka és homlokzata van, toszkán oszlopokkal, melyek egy kovácsolt vasból készült erkélyt támasztanak alá. Az első emeleten működött a Nemzeti Kaszinó, 1880 és 1902 között pedig a Királyi Ítéltábla. A második emeletet 1828-ban építették.

Főtér (piața Unirii) 11. sz. alatti épület

Wass Otília grófnő tulajdona. Az épület reneszánsz jegyeket kever a klasszicista és rokokó jegyekkel, az Erdélyi Múzeum Egyesület székhelye volt.

Főtér (piața Unirii) 1. sz. alatti épület

A régi polgármesteri hivatal székhelye, 1843 és 1846 között épült Anton Kagerbauer építész terveinek alapján. A homlokzatát Johann Böhm tervezte. Két építészeti korszakot különböztethetünk meg, a neoklasszicistát és a románt, melyet a homlokzat alakja fejez ki, a firenzei reneszánszot utánozván.

Polgármesteri Hivatal, Monostori (Moșilor) út 3. sz.

Ebben az épületben működött a megyei prefektúra. Az épületet Alpár Ignác tervezte. A homlokzat barokk alakzatokat ábrázol, míg a ferde tornyot eklektikus díszítés borítja, mely a koronapárkányon, a nyílások körül helyezkedik el.

Babeș-Bolyai Tudományegyetem, Farkas u. (Mihail Kogălniceanu u.) 1. sz.

Neoreneszánsz stílusú épület, mely 1893-1903 között épült, Meixner Károly tervei szerint.

Kolozsvári igazságügyi palota, a Hunyadi (Ștefan cel Mare) tér és a Honvéd (Dorobanților) u. sarkán

Saroképület, mely 1902-ben épült. Eklektikus díszítőelemek borítják és égetett agyagból készült alakzatok.

Nemzeti Színház, Bocskai tér (piața Avram Iancu)

Szecessziós stílusban építette 1904 és 1906 között az osztrák Fellner és Helmer cég.

A Bocskai téri (piața Avram Iancu) épületcsoport 17-19 sz.

A Pénzügy és a Tartományi Vasúti Társaság palotáit a XIX. sz. végén építették. A homlokzatot szemléletes téglalából készült szegély díszíti.

Kolozs Megyei Prefektus Intézménye, Bel-Magyar u. (21 Decembrie 1989 körút) 58. sz.

Az 1910-ben Hubert József által épített épület a Kereskedelmi és Ipari Kamara első épülete volt. Saroképület, három homlokzata van, mozaik talapzata és három szintje. Építészeti stílusára jellemző, hogy a népi ihletésű elemeket gótikus és francia szecessziós behatású elemekkel vegyíti.

Brassai Sámuel Líceum és Zsigmond János Unitárius Kollégium, Bel-Magyar u. (21 Decembrie 1989 körút) 9. sz.

Az épületet Pákei Lajos építész tervei szerint építették és 1901-ben avatták fel. Impozáns, háromszintű épület, mely a neoreneszánsz stílus szerint épült és neoklasszikus elemeket tartalmaz.

A Jókai u. (Napoca) 1. sz., Egyetem (Universității) u. 1. sz. és a Szentegyház (Iuliu Maniu) u. 1-2. sz. alatti épületcsoport

A XX. sz. elején hatalmas akciót indítottak, mely által átrendezték a Főteret. Ennek a tervnek a részeként emelték fel a következő épületeket: volt New York (volt Continental) hotel, a Római-Katolikus Státus palotái (Szentegyház u. 1-2.) és az első Biztosító Társaság épülete (Egyetem u. 1. sz.).

Központi Egyetemi Könyvtár, Béke tér (piața Lucian Blaga)

Bécsi szecessziós stílusban épült 1906-1908 között.

Széchenyi tér (Mihai Viteazul) 1. sz., Horea út (Horea) 1-2 sz. és Wesselényi út (Regele Ferdinand) 37. sz. alatti épületcsoport

A XIX. század végén emelt épületek, melyek a Szamos fölötti híd két oldalát őrzik a következő néven ismerek-

tesek: Babos-palota (Széchenyi tér 1. sz.), Széki-palota (Wesselényi út 37. sz.), Elián-palota (Horea út 2. sz.) és Berde-palota (Horea út 1. sz.). Építészetük festőien eklektikus, a barokk, reneszánsz és gótikus stílus elemei keverednek.

A Horea út 4. sz. alatti épület

Az Uránia-palotát 1910-ben építették, Kapeter építész tervei alapján. Hatalmas saroképület, mely osztrák szecessziós stílusban épült.

Neológ zsinagóga, Horea út 21. sz.

Az épületet 1887 szeptember 4-én avatták fel és Isidor Hegner mérnök tervei szerint építették. Hagyományos és keleti ihletésű elemek ismerhetők fel építészeti stílusában.

Az Állomás épülete

A város vonatállomását 1870-ben avatták fel. Építészeti stílusa (1902) eklektikus. Díszítőelemként különböző alakú téglákat használtak.

A Bocskai téri (piața Avram Iancu) ortodox katedrális

Az ortodox katedrális Constantin Pomponiu és George Cristinel terve szerint építették 1923-1933 között. Az épület lenyűgözően ível felfele, külsejét pedig a régi román műemlékekből ihletődve faragott kőből készítették.

Gyógyszerésztörténeti Múzeum, Wesselényi u. (Regele Ferdinand) 1. sz.

A múzeum a történelmi emlékműnek nyilvánított Mauksch-Hintz-házban található. Itt működött Kolozsvár első gyógyszerháza. Az épület mely a XV. században épült sok változáson ment keresztül a XVIII. sz. második felében. Barokk külsejű emlékművé változott és hozzáépítették az épület sarkán található gyalogos átjárót. A gyógyszerésztörténeti gyűjtemény három kiállító teremben látható. Ezek közül az egyik az első kolozsvári gyógyszerház officínája volt. Itt egy eredeti freskó található, mely a XVIII. század második feléből való. A második teremben a gyógyszerház régi laboratóriuma található, melyet valószínűleg a XVIII. sz.-ban építettek, a harmadikban pedig a gyógyszerház anyagháza található.

A gyűjtemény régi patika bútorokból, gyógyszerhároló edényekből, gyógyszerész eszközökből, régi (már nem használatos) gyógyszerekből, régi gyógyszerészeti nyomtatványokból, fából készült gyógyszerészpultokból, csempékből, Európa különböző berkeiben gyártott ónból és üvegből áll.

Erdély Nemzeti Történelmi Múzeuma, Bástya u. (Constantin Daicoviciu) 2. sz.

Erdély Nemzeti Történelmi Múzeuma egy XIX. századi épületben, a Petrichevich-Horváth-házban található, mely építészeti műemlék. A neoklasszicista építészet nyel-

vezetét helyi formákhoz idomítja a levélmintás emeletközi frízek és a kazetták geometriai- és virágmotívumai által.

A múzeum létrejötté egyezik az Erdélyi Múzeum Egyesület 1859 november 23-ai alapításával. A múzeum vagyona eleinte régiséggyűjteményekből, numizmatikai gyűjteményekből, botanikai- és zoológiai- illetve ásványi-geológiai gyűjteményekből állt. Az 1872-ben alapított modern kolozsvári egyetem oltalmába vette a muzeális gyűjteményeket, melyek értékes művészi, történelmi és régészeti tárgyakkal kezdtek gyarapodni a különféle adományozásoknak és szerzeményeknek köszönhetően. A régészeti leleteket a mostani múzeumépület régi szárnyában tartották és állították ki. 1918 december 1-e után a régészeti és történelmi gyűjteményt átadták a kolozsvári román egyetem Érmészeti és Régészeti Intézetének. 1929-ben, a Klasszikus Tudományos Intézet megalapításakor ide helyezték át minden történelmi-régészeti gyűjteményt, melyeket folyton gyarapítottak a costești-i, és ulpia traiana-i ásatásokból származó anyagokkal. 1937-ben a múzeum megnyílt a nagyközönség előtt, az ország egyik legnagyobb és legjobban megszervezett antik történelmi részlegével, egy értékes képtárral, középkori és modern kerámia gyűjteménnyel, egy középkori lapidáriummal és egy néprajzi gyűjteménnyel.

Erdély Nemzeti Történelmi Múzeumának jelenlegi gyűjteményeit az alapkiállítás mutatja be, ahol végigkövethetjük az erdélyi történelem fejlődését a történelem előtti kortól egészen 1918 december 1-ig. Mindezt a különböző régészeti leletek, középkori és modern kerámia gyűjtemények, ónozott tárgyak, üveg tárgyak, okiratok és fényképek, könyvek és újságok stb. Szemléltetik.

A római kőtár feliratozott és faragott márványdarabokat és egyéb köveket tartalmaz, melyeket Dácia tartományában fedeztek fel. A középkori lapidárium egy egységes és reprezentatív gyűjtemény, mely az évszázadok során a kolozsvári műhelyekben dolgozó kőfaragók számos alkotását fogja egybe.

A múzeum kincse több mint 4 600 arany és ezüst darabokból, az eneolitikumból származó bálványokból, ezüst és arany kincsből, ékszerekből, medálkból és kitüntetések-ből, illetve értékes fémből készült mindennapi használatra készített tárgyakból áll.

Kolozsvár szépművészeti emléművei

Szent-György szobor (Márton és György, kolozsvári szobrásztestvérek); **Mária-szobor**, 1744-ben állították fel a pestisjárvány után (Anton Schuchbauer szobrász); **Mátyás király emlékmű**, Hunyadi János és Szilágyi Erzsébet fia, Kolozsváron született, Magyarország királya 1458-1490 (Fadrusz János szobrászművész); **Karolina-oszlop**, I. Ferenc császár és felesége, Karolina 1817-es látogatását megörökítő szobordíszes obeliszk, melyet 1831-ben C. Antal, Nagy Sámuel és Josef Klieber készített; **Romulus és Remus szobor** a szoptató farkassal, a latinság szimbóluma, melyet Róma ajándékozott Kolozsvár municípiumának. Eredetileg 1921-ben a Főtérrre állították fel, ma Deák Ferenc úton található; **Mihai Viteazul lovas szobra** – Havasalföld vajdája (1593-1601), a román tartományok, Havasalföld, Moldva és Erdély az első egyesítője 1600-ban (Marius Butunoiu szobrász); **Baba Novac szobra**, Mihai Viteazul vajda kapitánya, akit Kolozsváron égettek el a főtéren 1601-ben, a magyar nemesség parancsára (Virgil Fulicea, szobrász); **Horea, Cloșca és Crișan szoborcsoport** – az 1784-es parasztfelkelés vezetői (Ion Vlasiu szobrász); **Memorandisták emlékműve**, az erdélyi románok nemzeti harcának és a mozgalom vezetőinek emlékére, akiket elítéltek 1894-ben Kolozsváron (Eugen Paul szobrász); **Avram Iancu emlékműve** (1824-1872), az 1848-49-es erdélyi román szabadságharc vezére (Ilie Berindei szobrász); **Erdélyi Iskola szoborcsoport**, a XVIII. század végén és XIX. század elején megnyilvánuló nemzeti kulturális mozgalom három korifeusának emlékére – a felvilágosodás történészeinek és nyelvészeinek, Samuil Micu (1745-1806), Gheorghe Șincai (1754-1816) és Petru Maior (1761-1812) emlékére (Romulus Ladea szobrász); **Mihai Eminescu szobra** (1850-1889), a legnagyobb román költő (Ovidiu Maitec szobrász); **Lucian Blaga szobra** (1895-1961), filozófus, költő és színműíró (Romulus Ladea szobrász); **A Román Katona emlékműve** azok emlékére, akik felállították magukat az ország védelméért, a nemzeti függetlenségért és egységért (Radu Aftene szobrász); **1989 Decemberi Forradalom Hősei műemlék**, azok bátor és méltó emlékére, akik ellenszegültek a Ceaușescu diktatúrával és a szabadságért és demokráciáért harcoltak (Aurel Terec szobrász); **Fellegvári Kereszt emlékmű**, a nemzet hőseinek dicsőségére, az állhatatosság és hit szimbóluma (Virgil Salvanu építész műve).

Az folytonos értékelés jele, hogy az ország történelmi és kulturális személyiségeinek mellszobrai, nyilvános helyeken, parkokban és intézményekben is megtalálhatók:

Decebal, dák király (87-106); **Nicolaus Olahus** (1493-1568), román humanista; **Dimitrie Cantemir** (1673-1723), Moldva fejedelme (1710-1711) lexikon író; **Horea** az 1784-85-ös parasztfelkelés vezére; **Ioan Bob** (1739-1830), görög-katolikus püspök, a kolozsvári Bob templom alapítója; **Gheorghe Lazăr** (1779-1823), a felvilágosodás híve; **Nicolae Bălcescu** (1819-1852), történész és politikus, negyvennyolcas forradalmár; **George Barițiu** (1812-1893), történész és negyvennyolcas forradalmár; **Alexandru Ioan Cuza** (1820-1873), az Egyesült Fejedelemségek uralkodója és Románia

első uralkodója (1859-1866); **Florian Porcius** (1816-1906), botanikus; **George Coșbuc** (1866-1918), költő; **Ion Creangă** (1839-1889), író; **Iacob Mureșianu** (1857-1917), zeneszerző; **I. L. Caragiale** (1852-1912), a legnagyobb román színműíró; **Octavian Goga** (1881-1938), író és politikus; **Alexandru Vlahuță** (1858-1919), író; **Victor Babeș** (1854-1926), orvos; **Bolyai János** (1802-1860), matematikus; **Emil Racoviță** (1868-1947), biológus, a barlangtan alapítója; **Sextil Pușcariu** (1877-1948), filológus és irodalomtörténész; **Liviu Rebreanu** (1885-1944), író; **Ion Agârbiceanu** (1882-1963), író; **Onisifor Ghibu** (1883-1972), pedagógus, tanár; **Alexandru Borza** (1887-1971), botanikus, a Botanikus Kert alapítója; **Iuliu Hațieganu** (1885-1959), orvos; **Romulus Vuia** (1887-1963), néprajz kutató, az Erdélyi Néprajzi Múzeum szervezője; **Alexandru Vaida-Voievod** (1872-1950), orvos és politikus, Románia miniszterelnöke; **Iacob Iacobovici** (1879-1950), orvos; **René Jannel** (1879-1965), francia biológus, tanár a kolozsvári egyetemen; **Constantin Daicoviciu** (1898-1973), történész, a Kolozsvári Egyetem rektora és Erdély Nemzeti Történelmi Múzeumának igazgatója; **Alexandru Lapedatu** (1876-1950), történész; **Antonin Ciolan** (1883-1970), karmester, a Kolozsvári Állami Filharmónia első igazgatója; **David Prodan** (1902-1992), történész; **Nicolae Stăncioiu** (1939-1995), orvos, a Dr. Stăncioiu Szív Intézet alapítója; **Gheorghe Avramescu** tábornok (1884-1945); **Nicolae Dăscălescu** tábornok (1884-1969).

Bibliográfia

- Alicu, D., koord. *Cluj-Napoca – Inima Transilvaniei*. Kolozsvár: Ed. Studia, 1997.
- Anton, A., I. Cosma, V. Popa, Gh. Voișan. *Clujul: ghid turistic al județului*. Bukarest: Ed. pentru Turism, 1973.
- Atlasul localităților județului Cluj*. S.I.: Suncart, 2003.
- Cluj. Județele patriei. Monografie*. Bukarest: Ed. Sport-Turism, 1980.
- Cluj. Orașe și priveliști*. Bukarest: Ed. Meridiane, 1962.
- Clujul și împrejurimile sale: Mic îndreptar turistic*. Bukarest: s.n., 1963.
- Clujul, viața culturală românească*. Kolozsvár: Ed. Ligii Culturale, Secțiunea Cluj, 1929.
- Crișan, I. H., M. Bărbulescu, E. Chirilă, V. Vasiliev, I. Winkler. *Repertoriul arheologic al județului Cluj*. Kolozsvár: Bibliotheca Musei Napocensis, 1992.
- Crișan, I. H., P. Teodor, N. Edroiu. *Itinerarii arheologice transilvănene*. Bukarest: Ed. Sport-Turism, 1980.
- Pascu, Șt., szerk. *Istoria Clujului*. Kolozsvár: s.n., 1974.
- Pascu, Șt., I. Pataki, V. Popa. *Clujul*. Kolozsvár: s.n., 1957.
- Sălăgean, T., I. M. Danciu, koord. *Cluj-Kolozsvár-Klausenburg. Album istoric*. Kolozsvár: Ed. Tribuna, 2007.